

GİZLİ ANTLAŞMALAR ÇERÇEVESİNDE SAN REMO KONFERANSI'NDA ORTADOĞU'YU ŞEKİLLENDİRME ÇABALARI*

ÖMER OSMAN UMAR** & MELEK YENİSU***

ÖZ

Ortadoğu toprakları tarih boyunca insanlık için kıymetli bir coğrafya olmuştur. Osmanlı Devleti hâkimiyetinde uzun yıllar barış ve huzurun egemen olduğu Ortadoğu toprakları Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybetmesi, Sanayi İnkılabı ile Avrupa'nın emperyalist ihtiyacının artması sonucu dünya devletleri için odak noktası olmuştur. Her büyük gücün hâkim olmak istediği Ortadoğu, Birinci Dünya Savaşı'nda mücadelenin merkezi hâline gelmiştir. İtilaf Devletleri savaştan sonra birbirleriyle mücadele etmemek için Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarını İstanbul, Londra, Sykes-Picot, Saint Jean De Maurienne Antlaşmaları ile paylaşmışlardır. Ancak savaştan sonra bu antlaşmalar bazı değişikliklere uğramış San Remo Konferansı öncesi Paris ve Londra Konferansları ile nüfuz bölgeleri yeniden düzenlenmiştir.

San Remo Konferansı ile İtilaf Devletleri'nin Ortadoğu ve Anadolu'da kurmak istediği sisteme ABD'nin dâhil olmayacağı ortaya çıkmıştır. Ermeniler için vaat edilen Ermenistan devletinin sadece kâğıt üzerinde olabileceği netleşmiştir. İngiltere'nin Kürt devleti kurma planının üstü örtülmüştür. İtalya'ya rağmen Trakya'nın ve İzmir'in yönetimlerinin Yunanistan'a bırakılması ise İngiltere'nin Ege'de sınırları geniş bir Yunan devletini çıkarlarına uygun gördüğünün kanıtıdır. San Remo Konferansı kararları İtilaf Devletleri tarafından Ortadoğu ve

* Bu makalede Etik Kurul kararı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. / There is no study that would require Ethical Committee approval in this article.

** Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Elazığ /TÜRKİYE, oumar@firat.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2460-2455

*** Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Elazığ /TÜRKİYE, yenisu23@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7622-2027

Anadolu toprakları için nihai bir son olarak kabul edilmiştir. San Remo Konferansı'nda aralarındaki anlaşmazlığı çözen Müttefikler Anadolu için Sevr Antlaşması'nı uygulamayı, Arap toprakları için ise manda yönetimleri kurmayı kararlaştırmışlardır. Çalışmada Ortadoğu'nun gizli antlaşmalar ile çizilen sınırlarına San Remo Konferansı'nın etkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Ortadoğu, Paylaşım Tasarıları, San Remo Konferansı, Manda Yönetimi.

EFFORTS TO FORMING THE MIDDLE EAST IN THE SECRET TREATY FRAMEWORK AT SAN REMO CONFERENCE

ABSTRACT

Middle East territories have always been a valuable geography for humanity throughout history. The territories, which had remained peaceful for long years under the domination of the Ottoman Empire, became a focal point for all the states of the world when the Ottoman Empire lost its power and the Industrial Revolution caused an increase in the imperialist need of Europe. Middle East where every great power desired to have domination became a centre of struggle in the First World War. The Allied Powers shared the Middle East territories of the Ottoman Empire with the Istanbul, Sykes-Picot and Saint Jean De Maurienne Treaties in order to avoid a possible struggle with each other. However, these treaties underwent some alterations after the war and the domains were rearranged with the Paris and London Conferences before the San Remo Conference.

With the San Remo Conference, it was revealed that the United States would not be included in the system to be established by the Allied Powers in the Middle East and Anatolia. It was made clear that the Armenian state promised to Armenians would only exist on paper. Britain's plan of establishing a Kurdish state was blocked. On the other hand, the fact that the management of Thrace and Izmir was handed down to Greece although Italy proved that Britain considered a Greek state with larger boundaries in the Aegean fit for their benefits. Verdicts of the San Remo Conference were accepted by the Allied Powers as a final judgement for the Middle East and Anatolia territories. The Allies which solved the disagreement between each other at the San Remo Conference decided to apply the Treaty of Sevres for Anatolia and establish mandate managements for the Arab territories. The study focused on the impact of the San Remo Conference on Middle East boundaries drawn with secret treaties.

Keywords: Ottoman Empire, Middle East, Sharing Drafts, San Remo Conference, Mandate Government.

GİRİŞ

Ortadoğu sınırları ve kapsamına giren ülkelerin tam olarak belli olmadığı, süreç içerisinde tanımlamaları değişken bir siyasi kavram olarak ifade edilebilir. Bu kavramın ortaya çıkışı sömürge devletlerinin ihtiyacından kaynaklanmış ve yine bu ihtiyaca binaen değişkenlik göstermiştir. Ortadoğu kavramından önce Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeki alanları tanımlamak için Fransa tarafından Yakındoğu kelimesi kullanılmıştır. Fransa'nın kullandığı bu terim İngiltere tarafından yeterli görülmemiş ve bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin Avrupa merkez kabul edildiğinde doğusunda kalan topraklarına Ortadoğu denmeye başlanmıştır¹. Genel olarak Ortadoğu kavramının sınırları içerisine Türkiye, İran, Afganistan, Irak, Lübnan, Ürdün, Suriye, İsrail, Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Yemen, Katar, Umman, Kuveyt, Mısır girmektedir². İngiltere değişen politikasına göre bu ülkeleri söz konusu sınırlara sırası geldiğinde dâhil etmiş veya çıkarmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ise Ortadoğu sınırlarına Kuzey Afrika'nın tamamını, Kıbrıs ve Hindistan coğrafyasını da dâhil etmiştir³. Ortadoğu kavramı her ne kadar sömürge kaygısı duyan büyük devletlerin oluşturduğu bir terim⁴ olsa da bu coğrafyanın önemini kavramış bir politikanın ürünüdür.

Ortadoğu'yu yeni bir terim üretilmesine neden olacak kadar önemli kılan faktörleri sadece bir nedene bağlamak mümkün değildir. Ortadoğu tanımlamasının Asya, Avrupa ve Afrika için bir kavşak noktası olduğu bir gerçektir⁵. Bu coğrafya insanlığın varoluşundan itibaren su kaynaklarına hâkim olma çabasına bağlı olarak hep önemli olmuştur. İlk medeniyetlerin dünya mirasına büyük katkılar sunarak doğduğu bu coğrafya ekonomik, stratejik, kültürel ve siyasi öneminin yanı sıra dinsel anlamda da büyük önem taşımıştır. Zira üç din için de kutsal olan mekânlar bu coğrafyadadır⁶. Ortadoğu'nun bu coğrafi ve stratejik öneminden dolayı bölge tarih boyunca hep mücadele alanı olmuştur.

¹ Serdar Sakin, Can Deveci, "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme", **History Studies**, C 3, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011, s.283-284.

² Davut Dursun, **Ortadoğu Neresi**, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s.16-17.

³ Mesut Elibüyük, "Ortadoğu'nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri ve Önemi", **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, C 1, S 1, Elazığ 2003, s.132-133.

⁴ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992, s.7.

⁵ Mustafa Öztürk, "Ortadoğu (Kavram, Jeopolitik ve Sosyo-Ekonomik Durum)", **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, C 1, S 1, Elazığ-Ocak 2003, s.253-254.

⁶ Davut Dursun, "Ortadoğu Üzerine Notlar", http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/17_ortadoğu_siyesi_uzerine_notlar.pdf, s.311-313, Erişim Tarihi: 28.11.2018.

Ortadoğu'ya tarihsel süreçte Sümerler, Babiller, Elamlar, Akadlar, Asurlular, Fenikeliler, Büyük İskender İmparatorluğu, Persler, Roma ve Sasaniler ege- men olmuştur. Türklerin İslamiyet'i kabulü ile bölgeye Araplar ve Selçuklular hâkim olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in 1516 Mercidabık ile 1517 Ridaniye Savaşları sonrası bölge Osmanlı Devleti'nin uzun süren huzurlu yönetimi altına girmiştir⁷. Bununla beraber 20. yüzyılın başında kıymeti anlaşılan petrolün en önemli rezervinin Ortadoğu'da olduğunun tespit edilmesi dünyada bu coğrafyanın daha önemli hâle gelmesini sağlamıştır⁸.

Süreç içerisinde Osmanlı Devleti'nin zayıflaması, Sanayi İnkılabı ile sömürgecilik yarışının artması kaçınılmaz bir sonuç doğurarak Ortadoğu'yu büyük devletlerin oyun kurup yönettiği bir mücadele sahnesine dönüştürmüştür. Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası, Boğazlar ve Akdeniz'in önemi, diğer taraftan Süveyş Kanalı'nın açılması, Napolyon'un Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgali ve İngiltere'nin Hindistan yolunun güvenliğini sağlama endişesi sömürgeci güçlerin Ortadoğu ile ilgili niyetlerinin anlaşılmasına neden olmuştur⁹. Bu bağlamda büyük güçlerin Ortadoğu ile alakalarının daha çok ortaya çıkmasına neden olan olay Mısır meselesi olmuştur. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır isyanı ve büyük devletlerin bu olay karşısında sergiledikleri tavır Ortadoğu politikalarını da belirlemiştir. Fransa uzun süre devam edecek olan belirsizlik politikası takip ederken, İngiltere olayı Hindistan'ın güvenliği çerçevesinde düşünmüştür. Rusya ise çıkarlarına daha uygun olduğunu düşündüğü için Akdeniz'de güçlü bir Kavalalı Mehmet Ali Paşa yerine yönetimi zayıflamış Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır¹⁰.

Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması Boğazlar ve İstanbul'a ilk kez girmesine ve Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın imzalanmasına neden olmuştur¹¹. Hünkâr İskeleyi Antlaşması İngiltere ve Fransa'yı oldukça tedirgin etmiş ve antlaşmanın gizli maddelerinin İngiltere ve Fransa'ya tehdit eden

⁷ Ali Gökçen Özdem, "Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C X, S II, Elazığ 2016, s.6-7.

⁸ Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, Acar Matbaası, İstanbul 2003, s.29.

⁹ Erendil, *a.g.e.*, s.12.

¹⁰ Durmuş Yılmaz, *Osmanlı'nın Son Yüzyılı Cumhuriyet'e Giden Yol*, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya 2001, s.44-45.

¹¹ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Üç Yüzyıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Promat Basım ve Yayınları Sabah Kitapları, İstanbul 1992, s.112-113.

maddeler olmadığı açıklanmasına rağmen Osmanlı-Rus Antlaşması özellikle İngiltere tarafından ciddi tepkilere maruz kalmıştır¹². Bu durum aslında büyük güçlerin Osmanlı toprakları ve politikasıyla ne kadar alakadar olduklarının da bir göstergesidir. Zira Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi Rusya, İngiltere ve Fransa'nın ana gündem maddesi olmuş, bu devletleri karşı karşıya getirmiştir. Bu mücadelenin temelinde elbette Ortadoğu ve Anadolu topraklarında hâkim olma yarışının henüz başında olmalarının etkisi çoktur. Çünkü temel hedefleri belli olan bu güçlerin Osmanlı coğrafyası ile ilgili ana politikaları henüz net ve kesin değildir. Hünkâr İskeleyi Antlaşması'ndan sonra yaşanan ikinci Mısır isyanındaki tavırları bunun kanıtıdır. Nitekim bu isyanda Osmanlı Devleti hem İngiltere'den hem de Fransa'dan destek görmüştür. Değişen dengeler ve koşullar beraberinde değişen politikaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşte bu yüzden Hünkâr İskeleyi Antlaşması yapılırken 1833'de Osmanlı Devleti ile ittifak yapan Rusya, 1853'te Sen Petersburg'da İngiliz elçisine *Hasta Adam* dediği Osmanlı Devleti'ni beraber öldürmeyi teklif etmiştir. İngiliz elçi Sir George Hamilton Seymour dönemin koşulları gereği bu teklifi reddetmiş¹³ ancak İngiltere Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı topraklarını paylaşan baş aktör olmuştur.

34

İngiltere o günün şartlarında zaten Osmanlı toprakları üzerinde avantaj sağladığını düşündüğü için bu teklifi kabul etmeyerek Osmanlı toprak bütünlüğünün devamına yönelik bir politika izlemiştir. Zamanla Osmanlı Devleti'nin durumu değiştiği İngiltere politikası da buna göre şekillenmiştir. Osmanlı Devleti'nin güç kaybı İngiltere'nin bölgeye daha hızlı hâkim olmasını sağlamıştır. Süreç içerisinde İngiltere bu coğrafyadaki ticareti yürüten tek devlet olmuş Mezopotamya coğrafyası 1859'da kurulan "Fırat ve Dicle Yolları Kumpanyası" ile İngilizlerin ticaret sahası hâline gelmiştir. 1853'de Katar, 1861 ve 1892 Bahreyn ve 1889'da Kuveyt ile yapılan antlaşmalar ve ticari sözleşmeler İngiltere'nin Basra Körfezi'nin batı sahillerine yerleşmesini de sağlamıştır¹⁴. İngiltere daha ileri gitmiş 1882'de Mısır'ı işgal etmiştir. Bu iş-

¹² Fatih Gencer, "Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Yansımaları", **TAD**, C 34, S 58, 2015, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/2021/21050.pdf>, s.633, Erişim Tarihi: 28.11.2018.

¹³ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.70-71; Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s.194-195.

¹⁴ Ömer Osman Umar, "İngiltere'nin Irak Politikası (1900-1918)", Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, **Kütü'l-Amâre Zaferi I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi**

galle Fransa'nın Süveyş Kanalı'nı açarak elde etmiş olduğu avantajı da devre dışı bırakmıştır¹⁵. Fransa'nın 1820'da Cezayir'i, 1881'de Tunus'u, 1912'de ise Fas'ı işgal etmiş olması dahi İngiltere'nin Ortadoğu toprakları üzerindeki etkisinin daha fazla olmasına engel olamamıştır¹⁶. Bu rekabete Almanya'nın Haydarpaşa-Bağdat-Basra demiryolunun yapımını üstlenmesi¹⁷ ve Rusya'nın İngiltere ile Reval görüşmelerinde yakınlaşması eklenmiştir¹⁸. Tüm bu sebeplerden petrol deryası Ortadoğu büyük güçlerin emperyalist hedeflerinin merkezinde olmuştur.

I. Birinci Dünya Savaşı'nda Ortadoğu'nun Gizli Antlaşmalarla Paylaşılması

Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin açtığı cepheler aslında bu devletlerin siyasetlerinin Ortadoğu eksenli olduğunun bir göstergesiydi. Zira Sina-Filistin, Hicaz-Yemen, Irak, Kanal ve Çanakkale cephelerinde yaşanan mücadelenin temelinde Ortadoğu'yu paylaşmak vardı. Henüz savaş devam ederken İtilaf Devletleri arasında yapılan gizli antlaşmalar bu hedefe ulaşmak amacıyla hazırlanmış ve imzalanmıştır. Her ne kadar her devletin Ortadoğu toprakları ile ilgili hedefleri farklı olsa da ortak hedefleri Osmanlı topraklarını paylaşmaktır. İngiltere aynı safta durduğu müttefikleri ile anlaşmanın doğru olacağını düşünmüş ve bu düşünce Fransa, Rusya ve İtalya arasında imzalanacak gizli antlaşmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zira farklı amaçlar için aynı mevziye yönelen bu güçlerin gelecekte birbirleri ile mücadele etmelerini önlemek için yapmaları gereken şey aralarında anlaşmalarıydı. Bu nedenle Osmanlı topraklarını gizli olarak paylaşma yoluna gitmişlerdir¹⁹. Yapılan gizli paylaşımlar savaştan sonra İtilaf Devletleri için bir yol haritasına dönüşmüş bazı sapmalar olsa da ana politika bu antlaşmalar üzerinden takip edilmiştir. Sömürge devletlerinin Osmanlı topraklarını ele geçirmek için yaptıkları gizli antlaşmalar şunlardır:

Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, 28-29 Nisan 2016, Mardin, Ankara 2016, s.563.

¹⁵ Erendil, a.g.e., s.14-15.

¹⁶ Mustafa Sıtkı Bilgin, "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, C 9, S 18, Yaz 2016, s.35.

¹⁷ Umar, a.g.m., s.563.

¹⁸ Uçarol, a.g.e., s.402.

¹⁹ Ahmet Hurşit Tolon, **Birinci Dünya Savaşında Yapılan Taksim Antlaşmaları ve Sevre Giden Yol**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s.37.

- 1- Fransa, İngiltere, Rusya'nın aralarında yaptığı Mart 1915 tarihli nota alışverişlerinden oluşan İstanbul Antlaşması
- 2- İtalya, Fransa, İngiltere ve Rusya'nın aralarında yaptığı 26 Nisan 1915'te imzalanan Londra Antlaşması
- 3- İngiltere ve Fransa'nın Sykes ve Picot aracılığı ile yaptığı 1916'da gerçekleşen Sykes-Picot Antlaşması, sonradan bu antlaşmaya Rusya da dâhil olmuştur.
- 4- İtalya, İngiltere ve Fransa'nın 1917'de imzaladığı Saint Jean De Maurienne Antlaşması²⁰.

Bu gizli paylaşım tasarıları hem imzalandığı dönem hem de günümüz için Ortadoğu coğrafyasının kaderi üzerinde büyük tesir yaratmış ve bölge halkı için oldukça ağır sonuçlar doğurmuştur.

I.1. İstanbul Antlaşması

Rusya savaşın başından beri sıcak denizlere inme politikası için mücadele etmiş ve bu amaca hizmet edecek adımlar atmak için çabalamıştır. Bu mak-satla İngiltere ve Fransa ile siyasi olarak rekabet etmesine gerek kalmamıştır. Çünkü İngiltere ve Fransa'nın hedefi Ortadoğu coğrafyasıyken, Rusya'nın temel hedefi İstanbul ve Boğazlar'a sahip olmaktır. Bu hedef İngiltere ve Fransa açısından rahatsızlık verecek bir talep olarak görülmemiştir. Zira her iki devletin Çanakkale Cephesi'ni açmaktaki hedefleri Rusya'ya yardım gön-dermekti. Bu cephenin Rusya menfaatleri gözetilerek açıldığı düşünülürse İstanbul ve Boğazlar'ın Rusya tarafından talebi her iki devlet için de kabul edilmiş bir istektir. Ancak Rusya müttefiklerine güvenmemiş ve Çanakkale Cephesi'nin İtilaf Devletleri tarafından kazanılması senaryosundan rahatsızlık duymuştur. Endişesinin temelindeki düşünce şudur: İngiltere ve Fransa cep-hede başarılı olur ve İstanbul'u ele geçirirlerse burayı Rusya'ya vermeyebi-lirlerdi²¹. Henüz antlaşma yapılmadan 27 Şubat 1915'te İngiltere tarafından Rusya'ya gönderilen nota İngiltere'nin bakış açısını ortaya koymak açısından önemlidir. Notada henüz Çanakkale Muharebeleri'nin devam ettiğinden ve bu mücadelenin en ilgili tarafının Rusya olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca sa-

²⁰ Osman Olcay, **Sevres Antlaşması'na Doğru**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s.VI.

²¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağdan 1918'e**, 12. Baskı, İmge Yayınları, Ankara 2003, s.380-381.

vaştan sonra Boğazlar'ın Rusya'ya verileceği ifade edilmiş, Yunan ordusunun İtilaf Devletleri'ne yardıma geleceğinden, Rusya'nın da müttefiklerine yardım etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Notanın en önemli kısmı ise yapılacak antlaşmanın gizli kalması yönündeki uyarıdır²². İngiltere'nin bu siyasi yaklaşımının altında Rusya'nın sahip olduğu asker sayısının büyük etkisi vardır. İngiltere ve Fransa savaş sırasında zor durumda kalmamak için teknik olarak sahip oldukları gücü Rusya'nın insan gücüyle desteklemek istemişlerdir²³.

4 Mart 1915'te Rus Dışişleri Bakanı Sazanov Paris ve Londra'daki büyükelçilerine bir telgraf çekerek Rusya'nın nereleri isteğini ifade etmiştir. Bu notaya göre İstanbul ve Boğazlar meselesi tam olarak Rusya'nın tarihte belirlemiş olduğu hedeflere göre artık nihayete erdirilmelidir. Eğer "İstanbul, Boğaziçi'nin, Marmara Denizi'nin ve Çanakkale Boğazı'nın batı sahilleri ve keza Midye-Enez hattına kadar Güney Trakya daha başlangıçta Rusya İmparatorluğu'nun sınırlarına sokulmazsa" herhangi bir çözüm mümkün değildir²⁴. Gökçeada ve Bozcaada da talep edilen sınırlar içerisinde²⁵. Bu isteklerden sonra Rusya muhtemeldir ki müttefiklerin endişelerini azaltmak amacıyla tüm bu alanlarda İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarının da büyük bir özenle koruyacağını belirtmiştir. Ayrıca Rusya'nın da İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki planları için müttefikleri destekleyeceğine dair söz verilmiştir²⁶. 7 Mart 1915'te Rus Dışişleri Bakanı Sazanov Londra ve Paris'teki Rus elçiliklerine bir telgraf çekerek notanın İngiliz Hükûmetine teslim edilmesini istemiştir. Bu notada Boğazlar'ın Asya kıyısının Rusya'ya ait olması gerektiği vurgulanmıştır. Rusya bir yandan Boğazlar üzerinde kendisine verilecek hâkimiyeti kesinleştirmek isterken diğer yandan da İngiltere ve Fransa'dan daha fazla taviz koparmaya çalışmıştır²⁷.

Rusya'yı memnun eden cevap 12 Mart'ta Petersburg'a gitmiştir. Gönderilen notada Rusya'nın istediği alanların belirlediği hudutlara bağlı kalınarak

²² Erol Ulubelen, **İngiliz Belgelerinde Türkiye**, 3. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2009, s.183-184.

²³ Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, 2. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara 1986, s.17.

²⁴ E. E. Adamof, **Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması**, çev. Hüseyin Rahmi, 4. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001, s.156-157.

²⁵ Olcay, **a.g.e.**, s.12.

²⁶ Süleyman Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Paylaşma ve Parçalama Planları**, Bayrak Yayınları, İstanbul 1999, s.313; Adamof, **a.g.e.**, s.157.

²⁷ Tolon, **a.g.e.**, s.46, 52.

verileceği belirtilmiştir²⁸. Şimdi sıra Boğazlar'ın ve İstanbul'un Ruslara bırakılması karşılığında Rusya'dan ne isteneceğine gelmiştir. Rusya'nın bu talebi İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı topraklarını nasıl paylaşacakları sorusunu düşünmelerini sağlamıştır. İngiltere'nin talebi 1907'de yapılan antlaşmada taraf-sız olarak belirlenen İran topraklarının İngiltere'ye bırakılmasıydı. Fransa'nın talebi ise Suriye, İskenderun Körfezi, Kilikya ve Torosların bulunduğu Anadolu coğrafyasıydı ve bu talepler Rusya tarafından kabul edilmiştir²⁹. Rusya bu şartların yanı sıra "İstanbul'un açık liman olmasını, Boğazlardan serbest geçişi, Balkan devletlerini İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa sokmak için onları ikna etmeyi, Osmanlı Asyası'ndaki İngiliz-Fransız menfaatlerini korumayı, 1907 tarihli İngiltere-Rusya Antlaşması'na sadık kalmayı, İngiltere'nin Şerif Hüseyin ile yaptığı gizli antlaşmayı tasdik etmeyi" de kabul etmiştir³⁰. Tüm bu nota alışverişlerinin sonucunda Rusya Çanakkale Muharebeleri devam ederken Mart-Nisan ayları içerisinde³¹ müttefikleri ile masaya oturmuş İngiltere ve Fransa'ya İstanbul ve Boğazlar'ın Rusya'ya verileceğini kabul ettirmiştir. 1915'te imzalanan İstanbul Antlaşması ile Rusya kâğıt üzerinde hayaline kavuşmuştur³². Verilen bu vaadin gerçekleşmesinin ne kadar zor olduğu hem bu sözü alan Rusya hem de bu sözü veren İngiltere ve Fransa tarafından bilirse de savaşın verdiği buhranlı durum³³ yazılı bir vaadin doğmasına neden olmuştur. Daha sonra ise Rusya Dışişleri Bakanı Pokrowski bu antlaşma ile ilgili hazırladığı 6 Mart 1917'deki notada antlaşma için garanti senedi demiştir. Ona göre bu antlaşma İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'ya ait olan Boğazlar'ı Rusya'ya verdiğine dair bir senetti. Bu senet gerçeğe dönüşüp Rusya Boğazlar'ı ele geçirmediği müddetçe bu antlaşma bir kâğıt parçasından ibaretti³⁴.

²⁸ Süleyman Kocabaş, **Türkiye'nin Canı Boğazlar**, Vatan Yayınları, İstanbul 1994, s.130.

²⁹ Kemal Melek, **Doğu Sorunu ve Millî Mücadele'nin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978, s.27.

³⁰ Kocabaş, **Türkiye'nin Canı Boğazlar**, s.130.

³¹ Salahi Sonyel, **Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009, s.196.

³² Tevfik Bıyıklıoğlu, "Birinci Dünya Harbinde ve Mondros Mütarekesi Sırasında Boğazlar Problemi", **Belleten**, C XXIV, S 96, Ankara 1960, s.11.

³³ Cemil Bilsel, "Dünya Barış Buhranında Boğazlar", <http://asosindex.com/cache/articles/dunya-baris-buhraninda-bogazlar-f417062.pdf>, s.6, Erişim Tarihi: 28.10.2018.

³⁴ Cemal Tukin, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Matbaacılık Komandit Şti., İstanbul 1947, s.368.

İstanbul Antlaşması gizli antlaşmalardan ilkidir. Bu anlamda fırsatı ganimete çevirmeyi başaran Rusya sıcak denizlere inme politikasını bu antlaşma çerçevesinde İngiltere ve Fransa'ya resmi olarak onaylatmıştır. Ancak bu antlaşma dünya kamuoyu tarafından öğrenildiğinde İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour antlaşmayı inkâr ederek emperyalist bir amaçla İstanbul ve Boğazlar'ı Rusya'ya bırakmadıklarını, bununla ilgili söz vermediklerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Biz İstanbul hakkında emperyalist bir fikri tab'an, hiçbir itilaf akd etmedik. Böyle fikir pek budalaca bir şeydir ve İngiltere'nin şark-garp hakkındaki siyasetinin tarihini sathi surette bilenler bile bu yolda hükmederler. Şu hâlde vazihen anlaşılır ki İstanbul'u emperyalist bir maksatla Ruslara terki meselesini ihtimal ki devlet adamları kabul ederlerdi, fakat hiçbir vakit kendileri bu fikirde bulunamaz ve buna muhalif olan Müttfiklere de bunu teklif edemezlerdi. Hakikatte Rus hükümetinin İstanbul'u istediği tamamıyla aşikârdır. Büyük bir gaye uğrunda büyük bir mücadeleyi birlikte ifa edeceğimiz için gerek kendi tarafımızdan gerekse Mösyö Wilson tarafından beyan olunan düstura pek mübayin olmayan şeye razı olduk³⁵.”

I.2. Londra Antlaşması

Osmanlı toprakları için paylaşım tasarılarına imza atan bir diğer devlet İtalya'dır. Birinci Dünya Savaşı başladığında Almanya ve Avusturya savaşa yaptıkları ittifak gereği beraber girmiş ancak İtalya kendisini bu ittifakın içinde yokmuş gibi göstererek 3 Ağustos tarihinde tarafsız olduğunu duyurmuştur. İtalya her ne kadar tarafsız olduğunu söylese de diplomatik ilişkilerine devam etmiş ve hangi taraftan daha fazla taviz alabileceğini anlamaya çalışmıştır. Bu amaçla bir yandan Almanya ile savaşa girebileceği şeklinde görüşme yapmış, diğer yandan da tarafsızlığını ilan ettiğinin ertesi günü Rusya ile irtibat kurarak İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girebileceğini ifade etmiştir³⁶. İtalya'nın bu tavrı dönemin siyaseti düşünüldüğünde pek de şaşırtıcı değildir. Bu anlamda İtalya önce alacağı paydan emin olup sonra bedel ödemeye çalışmıştır. İtalya'nın İtilaf Devletleri ile yaptığı görüşmelerde amacı Adriyatik'te Avusturya ve Arnavutluk topraklarında ilerleyebilmek ve

³⁵ **Vakit**, 23 Kânunuevvel 1917, s.1.

³⁶ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 20. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s.111.

Anadolu'nun güneybatısından pay alabilmektir³⁷. Rusya ile başlayan temaslar İtilaf Devletleri'nin de katıldığı bir toplantıya dönüşmüştür. İtalya, İtilaf Devletleri'nden Anadolu için kendisini ikna edecek bir teklif sunmalarını beklemiş ve bu beklentisi 26 Nisan 1915'te gerçekleşmiştir³⁸. Bu uzlaşma sonucu ortaya çıkan Londra Antlaşması³⁹ Osmanlı topraklarının paylaşımını öngören ikinci paylaşım tasarısı olmuştur.

Londra Antlaşmasına göre:

- a) İngiltere, Fransa ve Rusya kendi aralarında Anadolu topraklarının tamamının veya bir bölümünün taksimini yaptıklarında, İtalya'ya Akdeniz yöresinde Antalya şehrine yakın alanlarda adaletli bir paylaşım uygulayarak buranın İtalya'ya verilmesini kabul etmişlerdir. Belirlenen bölgede İngiltere ve Fransa'nın menfaatleri de göz ardı edilmeyecektir. Eğer paylaşımından vazgeçilir, Osmanlı topraklarının bütün hâlinde kalmasına karar verirse veya İngiltere, Fransa ve Rusya'nın paylaşımalarında herhangi bir değişikliğe gidilmesi kararı alınırsa İtalya'nın hakları da gözetilecekti. Savaş sırasında veya sonrasında üç devlet Anadolu topraklarında kendisine verilmiş bölgeleri işgal etmek isterse Antalya ili ve çevresi İtalya'ya verildiği için buraya girilmeyecek, İtalya isterse kendisi bu toprakları işgal hakkına sahip olacaktır⁴⁰.
- b) Terante'de ve Tirol'un güneyinden Bremer Boğazı'na kadar İtalya'ya verilmesi ayrıca Tiriste, Guruc, Garadıçka, İsteri, Dalmaçya'nın İtalya'ya dâhil edilmesi, İtalya'nın işgali altında olan On İki Ada ile Trablusgarb'ın İtalya'ya ait olduğu İtilaf Devletleri tarafından kabul edilecektir⁴¹.
- c) İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından alınan Arabistan topraklarında kurulması planlanan bağımsız Arap devleti ile ilgili karara İtalya da uyacaktır⁴².

³⁷ Melek, **a.g.e.**, s.29.

³⁸ Kurat, **a.g.e.**, s.18.

³⁹ Sander, **a.g.e.**, s.382.

⁴⁰ Ömer Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, Ankara 1978, s.4; Uçarol, **a.g.e.**, s.494; Kurat, **a.g.e.**, s.18.

⁴¹ **Vakit**, 3 Kânunuevvel 1917, s.2.

⁴² Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılap Tarihi, 3. Cilt, 2. Kısım**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1991, s.271-272; Uçarol, **a.g.e.**, s.494.

Bu antlaşma ile İngiltere, Fransa ve Rusya savaşa girmesi karşılığında İtalya'ya hem Avrupa'da genişlemek istediği alan için fırsat vermiş hem de Anadolu topraklarında pay vermeyi taahhüt etmiştir. İtalya bu antlaşma ile emellerine ulaşacağından dolayı antlaşmanın ardından Mayıs ayı içerisinde Avusturya'ya savaş ilan etmiştir. Yaklaşık iki ay sonra da topraklarına sahip olmayı hayal ettiği Osmanlı Devleti'ne ve Almanya'ya karşı savaşa girdiğini açıklamıştır⁴³. 3 Kânunuevvel 1917'de *Vakit* gazetesi Londra Antlaşması ile İtalya'ya verilen yerleri “İtalya'ya verilen hıyanet ücreti” alt başlığı ile yayımlamıştır⁴⁴. Böylece İtalya savaşın henüz başındayken izlediği politika sayesinde kâğıt üzerinde bir pay almayı başarmış ve Anadolu toprakları sömürgeci bir devlet için daha ulaşılması gereken bir hedef olarak belirlenmiştir.

I. 3. Sykes-Picot Antlaşması

Savaş devam ederken imzalanan gizli antlaşmaların en belirleyicisi Ortadoğu topraklarının kaderi için hazırlanmış İngiliz temsilcisi Sir Mark Sykes ve Fransız temsilcisi George Picot arasında oldukça önemli bir süreç sonucunda imzalanan antlaşmadır. Bu metin 16 Mayıs 1916 tarihinde resmîyet kazanmış ve tarihe Sykes-Picot Antlaşması olarak geçmiştir⁴⁵. İngiliz-Fransız görüşmeleri ile başlayıp daha sonra Rusya'nın da dâhil olduğu bu antlaşmanın bir diğer adı da Küçük Asya Antlaşması'dır⁴⁶. Ortadoğu'nun günümüzdeki oluşumunun temeli bu antlaşmaya dayanır.

Sykes-Picot görüşmelerinden önce İngiltere Müslüman sömürgelerinde sorun çıkmaması ve İstanbul'un Rusya'ya bırakılmasından duyduğu rahatsızlığı telafi edebilmek için sözde bağımsız gibi görünen aslında kendi kontrolünde bir İslam devleti kurma çabasına girmiştir⁴⁷. Bu amaçla Mekke Şerifi Hüseyin ile irtibat kurmuş aralarındaki yazışmalar Temmuz 1915 ile Mart 1916 tarihleri arasında devam etmiştir⁴⁸. Ocak 1916'da Şerif Hüseyin

⁴³ İsmail Özçelik, **Millî Mücadele'de Güney Cephesi Urfa**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.22.

⁴⁴ **Vakit gazetesi**, 3 Kânunuevvel 1917, s.2.

⁴⁵ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, 2. Cilt, çev. Mehmet Harmanlı, E Yayınları, İstanbul 2006, s.382.

⁴⁶ Bilgin, a.g.m., s.36.

⁴⁷ Azmi Özcan, “Osmanlı Mülkü Paylaşım Planları Üzerine Düşünceler (Gizli Antlaşmalar 1914-1921)”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, C 12, S 3-4, 1999, s.299.

⁴⁸ Ömer Osman Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s.225.

ve İngiltere adına Mısır valisi Mc Mahon anlaşmış, Lübnan hariç bütün Arap Yarımadası, Suriye ve Irak topraklarında başında Şerif Hüseyin'in olacağı özgür bir Arap devleti kurulması kararı alınmıştır⁴⁹. Ancak bu vaat Araplar Şerif Hüseyin liderliğinde Osmanlı'ya karşı güçlü bir isyan çıkarır ve İngiltere'ye yardımcı olurlarsa gerçekleşecekti⁵⁰. Fransa'nın İngiltere ile Sykes-Picot Antlaşması için görüşmeye başlaması Fransa'nın Mc Mahon ve Şerif Hüseyin yazışmalarını sezdiği bir dönemde başlamıştır. İngiltere müttefikine bu konu hakkında 23 Kasım 1915'te bilgi vermiştir⁵¹. 23 Kasım'da Londra'da olan François George Picot⁵² kendince bir yöntem belirlemiş ve anlaşmaya pek yanaşmayan bir tavır sergileyerek taleplerini ve pazarlık şansını arttırmaya çalışmıştır. Fransa'nın bu tavrı ve Ortadoğu topraklarından ne istediğini bilen İngiltere'nin geri adım atmaması nedeniyle bu ilk temastan herhangi bir neticeye varılamamıştır⁵³. Görüşmelerde yaşanan bu tıkanma üzerine İngiltere'yi temsil eden Micholos görevden alınmış ve yerine Sir Mark Sykes atanmıştır⁵⁴. Mark Sykes Ortadoğu'da uzun süre incelemeler yapmış ve İngiltere'nin bu topraklarda nasıl etkin olacağı konusunda bilgi sahibi olmuştur⁵⁵. Mark Sykes Fransa ile yaptığı görüşmelerde İngiltere'nin Ortadoğu politikasını belirlemek için kurduğu Arap Bürosu'nun fikirlerinden faydalanmıştır⁵⁶.

Fransa görüşmeler başladığında Osmanlı Devleti ile daha önce kurduğu mali ilişkiyi ve bu topraklarda yaptığı yatırımları göz ardı etmemiştir. Fransa bir yandan Anadolu özellikle de Çukurova üzerinde ısrarcı davranırken diğer

⁴⁹ Mehmet Kocaoğlu, **Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.46-47.

⁵⁰ Marian Kent, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, çev. Ahmet Fethi, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s.215.

⁵¹ Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, Ankara 1982, s.101-102.

⁵² Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, s.218.

⁵³ İsmail Şahin, Cemile Şahin, İsmail Şükür, "Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması", https://www.jasstudies.com/Makaleler/1500154802_18-Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-%C4%B0smail-%C5%9EAH%C4%B0N.pdf, s.253, Erişim Tarihi: 25.11.2018.

⁵⁴ Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, s.218.

⁵⁵ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**, çev. Mehmet Harmancı, 6. Baskı, Epsilon Yayınları, İstanbul 2016, s.143.

⁵⁶ T.G. Fraser, Andrew Mango, Robert Mcnamara, **Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu**, çev. Füsün Doruker, Remzi Kitapevi, İstanbul 2011, s.86.

yandan da Suriye ve Musul'u istemiştir. Fransa bu toprakları hem ekonomik hem de stratejik önemi için istemiştir⁵⁷. Picot Fransa'nın çıkarlarını Akdeniz sahillerinden Lübnan da dâhil geniş bir alanda görmüştür. Ona göre Suriye çok önemliydi ve bu topraklardan taviz vermek büyük bir fedakârlık olurdu. Zira Suriye toprakları ele geçirildikten sonra Fransa buralarda kontrol edebileceği yerel yönetimler kurarak idaresinde zorlanmayacaktı⁵⁸. Fransa isteklerinde doğuda Musul'a kadar giden bir sınır çizerek kendi kendine yeten bir Suriye kolonisi kurmayı planlamıştır⁵⁹. İngiltere ve Fransa arasında antlaşmazlığa neden olan tek yer İngiltere'nin bağımsız Arap devleti için istediğini iddia ettiği Lübnan'dı⁶⁰. İtilaf Devletleri'nin en önemli halkalarından biri de Rusya olduğu için Sykes ve Picot Mart ayında Rusya ile görüşmüştür. Bu görüşmede Rusya İstanbul ve Boğazlar'a ek olarak "Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetleri, Trabzon'dan daha sonra tespit edilecek bir noktaya kadar Karadeniz kıyıları, Van'ın güneyinden Muş, Siirt bölgesi ile Dicle vadisini istemiştir. Bu arada Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ ve Zara, Eğin ve Harput arasındaki yerlerin Fransa'ya ait olacağını da" kabullenmiştir⁶¹. İngiltere de Rusya'dan hâkim olacağı Anadolu topraklarında kendi ekonomik menfaatlerinin korunması talebinde bulunmuştur⁶².

Netice itibarıyla İngiltere, Fransa ve Rusya oldukça kafa yordukları Osmanlı Devleti'nin paylaşımı konusunda bir sonuca varmışlardır. Petrograt'da yapılan Sazanov, Sykes-Picot görüşmelerinde alınan önemli kararlardan biri de antlaşmanın gizli kalmasıydı⁶³. Buna antlaşmaya göre:

"Rusya Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis ile Muş ve Siirt hattına kadar şarki Kürdistan'ı ve İran hududunda Ammediye'yi alacaktır. Karadeniz sahilindeki Rus arazisinin hududu ilerde tahdid olunacaktır. Rusya bundan başka Adana vilayeti ile cenubu Ayıntab-Mardin ve şimalde Talas-

⁵⁷ M. Derviş Kılınçkaya, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, 2. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008, s.94.

⁵⁸ Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, s.218.

⁵⁹ Şahin, Şahin, Küçük, a.g.m., s.252.

⁶⁰ James Barr, **Kırmızı Çizgi**, çev. Ekin Can Gürsoy, Pegasus Yayınları, İstanbul 2016, s.40.

⁶¹ Özcan, a.g.m., s.299.

⁶² Adamof, a.g.e., s.124.

⁶³ Karl E. Meyer-Shraeen B. Brysac, **Ortadoğu Tarihi Kral Yaratıcılar**, çev. Emine Eminel, Akılçelen Yayınları, Ankara 2016, s.166.

Kayseri-Harpur hattına kadar araziyi alacaktır. İngiltere El-Cezire'nin Bağdat'a kadar olan cenub kısmını ve Suriye'de Hayfa ve Akka limanlarını alacaktır. İngiltere ile Fransa arasında akd edilen bir itilaf da bir Arap hükûmat-ı müttehidesi veya müstakil bir Arap hükûmeti tesisinden bahs ve bu hükûmete arazi tayin ediliyordu. İskenderun serbest bir liman olacaktı. İtilaf Devletleri'nin Filistin'de ve mahal-ı mubarekede menafini muhafaza için mezkûr arazi Osmanlı mülkünden tefrik edilecek ve ayrı bir hükûmetin idaresi altına verilecekti⁶⁴."

Böylece Rusya Anadolu'nun doğusunu almayı garanti altına almıştır⁶⁵. Şu durumda Ürdün ve Irak toprakları İngiltere'nin Suriye ve Lübnan toprakları Fransa'nın olmuştur. İngiltere'nin doğrudan yöneteceği alan Bağdat, Basra, Hayfa ve Akka iken, Fransa'nın ki Akdeniz sahil şerididir. Dolaylı nüfuz bölgeleri ise içeride Arap bir liderin yönetiminde olacak şekilde, kurulması düşünülen Arap devletinin olacaktır. Fransa ve İngiltere'nin müdahalesinde olmayacak yerler ise Suudi Arabistan ve Kuzey Yemen'di⁶⁶.

Antlaşma maddeleri farklı bir biçimde de şekillendirilmiş ve harita üzerinde farklı renklerle belirlenmiştir. Kırmızı alan İngiltere nüfuz bölgesi, Mavi alan ise Fransız nüfuz bölgesini simgelemiştir⁶⁷. Kahverengi alan uluslararası bir idarenin kurulmasının planlandığı Filistin'i temsil ederken⁶⁸ beyaz olarak belirlenen coğrafya ise İngiltere, Fransa ve Rusya'nın karar vereceği Şerif Hüseyin'in ise onayının alınacağı bir idarenin kurulacağı alanı simgelemiştir⁶⁹. Bir de A ve B bölgesi belirlenmiştir. Fransa ve İngiltere bu topraklarda Arap bir liderin yöneteceği bağımsız bir Arap devletini veya kurulacak Arap devletler konfede-

⁶⁴ **Vakit**, 3 Kânunuevvel 1917, s.2.

⁶⁵ Eugene Rogan, **Araplar Bir Halkın Tarihi**, çev. Cem Demirkıran, Pegasus Yayınları, İstanbul 2017, s.183.

⁶⁶ Peter Mansfield, **Ortadoğu Tarihi**, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul 2012, s.232-233.

⁶⁷ Jonathan Schmeer, **Balfaour Deklarasyonu Arap İsrail Çatışmasının Kökenleri**, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, 2. Baskı, Kırmızıkeddi Yayınları, İstanbul 2015, s.102; Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1975, s.59; Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1918)**, s.102; Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, s.218.

⁶⁸ Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1918)**, s.103; Yalçınkaya, **a.g.e.**, s.96; Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, s.219; Schmeer, **a.g.e.**, s.102.

⁶⁹ Adamof, **a.g.e.**, s.204.

rasyonunu tanımayı ve desteklemeyi hedeflediklerini belirtmişlerdi. A bölgesi Şam, Hama, Humus ve Halep'i içine alırken, B bölgesi büyük bölümü çöl olan Kerkük ve Amman arasındaki toprakları içermekteydi⁷⁰. Haritalandırılan ve kapsamlı bir şekilde bölünen topraklar İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni yıkmaya ne kadar kararlı olduklarının bir kanıtıdır. Zira savaşta önemli bir mücadele veren Osmanlı Devleti bu antlaşmada her şeyini kaybetmiş bir devlet muamelesi görerek masa başında diplomatik pazarlık konusu olmuştur. Başka bir ifadeyle Sykes-Picot Antlaşması savaş devam ederken "Ortadoğu haritasının ana hatlarını" ortaya koymuştur⁷¹. Ancak Sykes-Picot Antlaşması'nı öğrenen Araplar için bu antlaşma önemli bir hayal kırıklığı olmuştur⁷². Zira yapılan bu paylaşım İngiltere'nin Şerif Hüseyin ile yaptığı pazarlığa tamamen tersti⁷³. Filistinli bir gözlemcinin de dediği gibi Sykes-Picot Antlaşması şaşılacak derecede ikiyüzlü bir politikanın ürünüydü⁷⁴.

Aynı coğrafya için Araplara da vaatler verilmiş sahtekâr bir politika izlenerek Araplar bağımsız bir devlet sözü ile aldatılmış bu antlaşma da onun belgesi olmuştur⁷⁵. Sykes-Picot Antlaşması ile Şerif Hüseyin'in hayallerinin aynı topraklar için olduğunun ortaya çıkması ise Kasım 1917'de Çarlık Rusyası'nın Bolşevikler tarafından yıkılması ve Rusya'nın savaştan çekilmesi ile resmen ortaya çıkmıştır⁷⁶.

1.4. Saint Jean De Maurienne Antlaşması

İtilaf Devletleri ile birlikte savaşa giren İtalya ortaklarının yaptığı Sykes-Picot Antlaşması'ndan haberdar edilmemiştir. Yapılan görüşmelerden şüphelenen İtalya bu konuyla ilgili İngiltere ve Fransa'dan bilgi istemiş ancak

⁷⁰ Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, s.60; Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1918)**, s.102; Yalçınkaya, **a.g.e.**, s.95; Ömer Osman Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, s.219.

⁷¹ Alain Gresh, Dominique Vidal, **Ortadoğu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na**, çev. Hamdi Türe, Alan Yayınları, İstanbul 1991, s.33.

⁷² Kent, **a.g.e.**, s.215.

⁷³ Samet Yüce, **Britanya'nın Ortadoğu Politikası ve Getrude Bell**, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2016, s.252.

⁷⁴ Rogan, **a.g.e.**, s.183.

⁷⁵ Sander, **a.g.e.**, s.382.

⁷⁶ Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Paylaşma ve Parçalama Planları**, s.317.

İtalya'ya henüz bir antlaşma olmadığı şeklinde bilgi verilmiştir⁷⁷. Fransa'nın karşı çıkmasına rağmen Sykes-Picot Antlaşma metni 12 Ekim 1916'da İtalya'ya verilmiştir⁷⁸. Böylece Ortadoğu'nun müttefikleri tarafından nasıl paylaşıldığını ayrıntılı bir şekilde öğrenen İtalya için yeni bir fırsat doğmuştur. Zira İtalya kendisine verilen payın bu paylaşımına bakıldığında oldukça az olduğunu yol arkadaşlarına kabul ettirmiş İngiltere, Fransa ve İtalya'nın onayı ile yeni bir paylaşım tasarısı ortaya çıkmıştır⁷⁹. İtalya, İngiltere ve Fransa'dan Londra Antlaşması ile aldığı yerler dışında Konya, Aydın, İzmir, Mersin hatta Fransa'ya verilmiş olan Adana'yı da istemiştir⁸⁰. Ayrıca Kızıldeniz ile ilgili her gelişmeden haberdar olmak, Araplarla yapılan görüşmelere katılmak, Boğazlar üzerinde İngiltere ve Fransa ile eşit haklara sahip olmak istediğini de belirtmiştir⁸¹. 17 Nisan 1917'de yapılan Saint Jean De Maurienne Antlaşması ile İzmir'de İngiliz ve Fransız hakları korunmak şartı ile İzmir ve çevresi, Konya'nın önemli bir bölümü, Menteşe sancağı ve Antalya İtalya'ya bırakılmıştı⁸². Bunun yanı sıra İtalya'ya Mersin, İskenderun, Hayfa ve Akka'da da ayrıcalıklar tanınmıştır⁸³. Bu antlaşma ile Birinci Dünya Savaşı'nda yapılan son gizli paylaşım tasarısı Saint Jean De Maurienne olmuştur⁸⁴.

46

Böylece savaşta taraf değiştirmesinin kendisi için oldukça karlı olduğunu düşünen İtalya iki gizli antlaşma ile hem Akdeniz'de hem de Anadolu'da önemli sömürge alanları elde ettiğini düşünmüştür. Saint Jean De Maurienne Antlaşması İngiltere ve Fransa açısından ise İtalya'yı sakinleştirme tasarısıdır. Antlaşmanın bir maddesi oldukça önemlidir. İngiltere ve Fransa bu antlaşmanın geçerli olması için Rusya'nın onayını şart koşturmuştur. Oysa savaş devam ederken Bolşevik İhtilali'nin çıkması ile Rusya bu antlaşmayı onaylamamış tam aksine gizli olmasına rağmen deşifre etmiştir⁸⁵. İtalya, İngiltere ve Fransa tarafından oyalandığını ve kandırıldığını ancak Paris Barış Konferansı'nda

⁷⁷ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, 6. Baskı, Adalet Matbaası, İzmir 1998, s.67.

⁷⁸ Melek, **a.g.e.**, s.34.

⁷⁹ Özcan, a.g.m., s.299.

⁸⁰ Melek, **a.g.e.**, s.34.

⁸¹ Uçarol, **a.g.e.**, s.496.

⁸² Kurat, **a.g.e.**, s.20.

⁸³ Özcan, a.g.m., s.299.

⁸⁴ Cevdet Küçük, "Sykes-Picot Antlaşması", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 38. Cilt, 2010, s.206.

⁸⁵ Kent, **a.g.e.**, s.82.

anlamıştır⁸⁶. Zira İngiltere ve Fransa Rusya'nın onaylamadığı Saint Jean De Maurienne Antlaşması'nın bir geçerliliğinin olmadığını iddia ederek İtalya'ya verilen İzmir ve çevresini Paris'te bu kez de Yunanistan'a vermişlerdir⁸⁷.

II. Birinci Dünya Savaşı Sonrası San Remo Konferansı'na Giden Süreç

Birinci Dünya Savaşı bittiğinde sadece yenilen değil savaşı kazanan devletler için de yeni bir mücadele dönemi başlamıştır. Zira İtilaf Devletleri'nin yaptığı gizli antlaşmalar dünya kamuoyu tarafından öğrenilmiş ve bu antlaşmaların öngördüğü paylaşımların da yeni sorunlar doğuracağı belli olmuştur. Zira ABD'nin savaşa girerken ilan ettiği Wilson Prensipleri her milletin kendi geleceğini kendisinin belirlemesi gerektiğine dayanan ilkelere dayanıyordu. Ayrıca Wilson Prensipleri bu ilkelere tamamen ters olan gizli paylaşım tasarımlarını yapan büyük güçler tarafından kabul edilmiş görünüyordu⁸⁸. Oysa gerçekler oldukça farklıydı. İngiltere ve Fransa Rusya'nın savaştan çekilmesiyle birlikte paylaşımlarda değişikliğe gidilmesi gerektiğini bilse de Osmanlı topraklarını ele geçirmekte kararlıydı. Zira bir barış tesis etmek için bir araya geliyormuş gibi görünen İtilaf Devletleri'nin Paris Barış Konferansı'nı toplamaktaki amaçları Türkiye ve Ortadoğu topraklarını yeniden şekillendirmekti.⁸⁹ Bu nedenle Wilson Prensiplerini kabul etmek yerine kabul ediyormuş gibi davranan İtilaf Devletleri kendi politik gerçeklerine uymayan bu prensipleri⁹⁰ devre dışı bırakmak için Paris, Londra ve San Remo'da çözüm bulmaya çalışmışlardır.

İstanbul Antlaşması'nın göz önünde bulundurulmaması Ermenileri Paris Barış Konferansı'nda yüreklendirmiş ve “denizden denize Ermenistan” olarak bilinen Türkiye topraklarının neredeyse yarısını kapsayan bir Ermeni devleti kurma taleplerini dile getirmişlerdir. Rumlar da geri durmamış Yunan Başbakanı Venizelos Ege kıyılarını ve burayla bağlantılı birçok şehri isteyerek Hellen devleti kurmayı planlamıştır⁹¹. Venizelos'un istediği toprakların bü-

⁸⁶ Aybars, **a.g.e.**, s.99.

⁸⁷ Tolon, **a.g.e.**, s.86.

⁸⁸ Arthur Goldschmidt Jr., Lawrence Davidson, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, çev. Aydemir Güler, Doruk Yayınları, İstanbul 2011, s.289.

⁸⁹ Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi**, 2. Cilt, 2. Baskı, Ankara 2007, s.637.

⁹⁰ H. V. F. Winstone, **Ortadoğu Serüveni 1898-1926 Yılları Arasında Ortadoğu'daki Siyasi ve Askerî İstihbaratın Öyküsü**, çev. Fuat Davutoğlu, Risale Yayınları, İstanbul 1999, s.437.

⁹¹ İsmail Köse, “Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı”, **History Studies**, Volume 6, Issue 3, April 2014, s.220-221.

yük kısmı Saint Jean De Maurienne Antlaşması ile İtalya'ya verilen toprakları içermekteydi. Ancak bu çelişkiye rağmen Venizelos İtalya'ya karşı galip gelmiş, İtalya'ya verilen topraklar Antalya ve çevresi ile sınırlı kalmıştır. Böylece İtalya gerek Londra gerek Saint Jean De Maurienne antlaşmalarının İngiltere ve Fransa için bir bağlayıcılığı olmadığını gururu kırılarak anlamıştır⁹².

Paris'te İngiltere ve Fransa'nın anlayamadığı en önemli husus ise Sykes-Picot Antlaşması'na rağmen Ortadoğu'nun paylaşımı olmuştur. Sykes-Picot Antlaşması'nı öne süren Fransa Hama, Şam, Halep ve Humus'u içine alan Suriye topraklarının tüm yönetimini istemiştir. İngiltere'nin ise Sykes-Picot Antlaşması'nın geçerliliği konusundaki fikirleri değişmiştir. Hâlihazırda işgali altında olan ve Fransa'nın payına düşen Suriye'yi ve uluslararası yönetimin kurulması gereken Filistin'i boşaltmamak için direnmiştir. Yani savaştan sonra tartışmamak için imzaladıkları Sykes-Picot Antlaşması Paris'te iki devletin çatışmasının en önemli nedeni olmuştur⁹³. Diğer yandan Mc Mahon-Şerif Hüseyin mektuplaşmalarına güvenerek Paris'e gelen Arap Delegasyonu Başkanı Faysal da kendilerine vaat edilen Suriye için Fransız engelini aşmaya çalışmıştır⁹⁴. İngiltere'nin yanı sıra ABD'nin de desteğini almaya çalışan Faysal Paris'te görüştüğü ABD'nin Batı Asya meseleleri uzmanı W. L. Western'e Sykes-Picot Antlaşması'nın belirlediği hudutların hem coğrafyaya hem de bu toprakların gerçekliğine aykırı olduğunu söylemiştir⁹⁵. Ancak Faysal verilen sözlerin sadece kağıt üzerinde kaldığını tıpkı İtalya gibi hayal kırıklığı yaşadktan sonra öğrenmiştir⁹⁶. Paylaşım tasarılarıyla çelişen bir diğer konunun muhatabı da Balfour Bildirisi ile Yahudilere verilen sözlerin tutulmasını istemek için Paris'e gelen Yahudilerdir⁹⁷. İsrail Devleti kurulduğunda ilk Cumhurbaşkanı olan Chaim Weizmann, Siyonistlerden kurulu bir heyetle Paris Barış Konferansı'na katılarak Filistin ile ilgili taleplerde bulunmuştur⁹⁸. Paris

⁹² Ünal, **a.g.e.**, s.635.

⁹³ Paul C. Helmreich, **Sevr Entrikaları**, çev. Şerif Erol, Gençlik Yayınları, İstanbul 1996, s.37-38.

⁹⁴ Laurence Evans, **Türkiye'nin Paylaşılması**, çev. Tevfik Alanay, Milliyet Yayınları, İstanbul 1972, s.116-117.

⁹⁵ Ömer Osman Umar, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, s.403-404; Evans, **a.g.e.**, s.122-123.

⁹⁶ Kürkcüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1918)**, s. 247.

⁹⁷ Helmreich, **a.g.e.**, s.42.

⁹⁸ Margaret Macmillan, **Barış Yapanlar**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Alfa Yayınları, İstanbul 2015, s.626.

Barış Konferansı paylaşım tasarılarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiği konusunda İtilaf Devletleri'nin yüzleştiği ilk yerdir. Bu yüzleşme İtalya ve Araplar açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Ancak paylaşımları planlayan İngiltere ve Fransa'nın durumu da pek farklı olmamıştır. Zira İngiltere değişen şartlara hemen uyum sağlayarak yeni politikalar üretmiş ancak bu politikaları Fransa'ya kabul ettirmesi zaman almıştır.

İngiltere ve Fransa arasındaki Ortadoğu topraklarından pay kapma müca-
delesinin⁹⁹ kaynağı Sykes-Picot Antlaşması'na rağmen İngiltere'nin taleple-
riydi. İngiltere savaş sırasında Mavi alanda olmasını kabul ettiği Musul'u sa-
vaş sonrasında gördüğü tablo karşısında Fransa'ya vermek istememiştir¹⁰⁰. Bu
amaçla da yine Fransız nüfuz bölgesinde olan Kilis, Urfa, Maraş ve Antep'i
işgal etmiş Fransa'ya karşı bir koz elde etmiştir. Fransa'nın işgalleri eleştir-
mesi üzerine İngiltere asıl niyetini söyleyerek, Çukurova'yı boşaltmak için
hem Musul'u hem de Filistin'de nüfuzunun tanınmasını istemiştir¹⁰¹. Fransız
kamuoyu da Fransız hükümeti gibi Sykes-Picot Antlaşması'na aykırı olan İn-
giliz işgallerine tepki vermiştir¹⁰². İngilizler bir yandan işgal ettikleri yerlerin
Fransa'ya ait olduğunu kabul etmiş, diğer yandan ise buraları boşaltmak için
herhangi bir harekette bulunmamışlardır. İngilizler izledikleri oyalama poli-
tikası ile Fransız hükümetini psikolojik olarak yormak istemiş, bilerek olayı
sürüncemede bırakmıştır.

Bu belirsizliği sonlandırmak isteyen Fransız Başbakanı George Clemen-
ceau Aralık 1918'de Londra'ya gitmiş ve Lloyd George ile görüşmüştür¹⁰³.
Yapılan müzakereler bir neticeye ulaşmış Adana, Antep, Maraş, Urfa san-
cakları ile Suriye'nin bir kısmında İngiliz birliklerinin yerine Fransız birlik-
lerinin geçmesine, Şam ve Halep şehirlerinde de İngiliz birliklerinin yerine

⁹⁹ Kadir Kasalak, "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S 25, Isparta 2016/3, s.70.

¹⁰⁰ Süleyman Hatipoğlu, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s.35.

¹⁰¹ Süleyman Hatipoğlu, "Millî Mücadele'de Suriye İtilafnamesi'nin Yeri", **Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyum Bildirileri, 25-27 Aralık 2013-Gaziantep**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s.197.

¹⁰² Kemal Çelik, "Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, C 2, S 3, Ankara-Kış 2008, s.105.

¹⁰³ Harry N. Howard, "Paris, San Remo, Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları", çev. Müge Yılmaz, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün, Bugün, Yarın**, S 35, İstanbul-Ağustos 1970, s.41.

Şerif Hüseyin'in birliklerinin yer almasına karar verilmiştir¹⁰⁴. Ayrıca İngiliz kuvvetleri Filistin'de kalmaya devam edecek, Musul dâhil olmak üzere Mezopotamya bu devletin himayesinde kalacaktı¹⁰⁵. Suriye İtilafnamesi olarak adlandırılan bu paylaşım tasarısı 15 Eylül 1919'da imzalanmıştır¹⁰⁶.

İngiltere ve Fransa Suriye İtilafnamesi ile Kilikya ve Suriye üzerinde bir sonuca varmış ancak sorunları bitmemiştir. ABD'nin Kasım 1919'a gelindiğinde kendi içine dönme siyaseti üzerine her iki devlet için yeni sorunlar doğmuş, bu durum onları Osmanlı Devleti'nin geleceği hakkında daha ayrıntılı planlama yapmaya sevk etmiştir. 10 Kasım 1919'da Fransız Dışişleri Bakanı Stephen Pichon Londra'yı ziyaret etmiş ve bu durum hakkındaki düşüncesini anlatmıştır. Pichon'a göre: Amerika Birleşik Devletleri Türkiye topraklarında bir manda yönetimi kurmaktan vazgeçtiyse bu durum değerlendirilmeli İngiltere ve Fransa bölgedeki çıkarlarını ön planda tutarak mutlaka uzlaşmaya varmalıydı¹⁰⁷. Yaklaşık üç ay süren İngiliz Fransız görüşmelerinde ana gündem maddeleri: Türkiye'nin geleceği ve İstanbul'un kontrolü veya İstanbul'a ne şekilde bir yönetim uygulanacağı, padişahın İstanbul'da kalıp kalmayacağı, Yunan işgalinin İzmir'de devam etmesine izin verilip verilmeyeceği, Türkiye topraklarının tamamının veya bir kısmının manda yönetimine verilip verilmeyeceği, Ermeni bağımsızlığı ve kurulmak istenen Kürt devletinin geleceği gibi meselelerdir¹⁰⁸. Bu siyasi müzakereler Anadolu topraklarının nasıl sömürgeleştirileceğine ve kimin ne kadar pay sahibi olacağına net bir karar verememelerinden kaynaklanıyordu. Amerika'nın manda yönetimleri fikri ile devreye girip daha sonra kendi içine dönüşü İngiltere ve Fransa'yı yeni arayışlara mecbur etmişti. İngiltere Yunanistan'ı oyuna daha etkin bir biçimde sokmanın yollarını ararken, İtalya'nın gereksiz bir baş ağrısı olduğunu düşünmeye baş-

¹⁰⁴ Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi Maraş*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.53.

¹⁰⁵ Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, s.377.

¹⁰⁶ İsmail Özçelik, *Millî Mücadele'de Anadolu Basımında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa) 1919-1921*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s.38; Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ 2002, s.22; Özçelik, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi Urfa*, s.75; Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, s.377.

¹⁰⁷ Mustafa Budak, *Misakımillî'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, 5. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2014, s.121.

¹⁰⁸ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 3. Cilt, 3. Baskı, İstanbul 1991, s.6.

lamıştı. İstanbul gibi önemli bir şehrin geleceği ise hassas dengeler gerektiren bir kararla sonuçlandırılmıyordu. Zira bu konuda hem Fransa'nın hem de İngiltere'nin endişeleri vardı. Tüm bu görüşmeler olurken Anadolu'da başlayan Millî Mücadele, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yaptıkları Fransa ve İngiltere'yi korkutmuyordu ama bu durumu görmezden de gelmiyorlardı. İşte bu şartlar ve gündem maddeleri ile Sevr Antlaşması'nın oluşumuna doğru bir yön çizilmiş ve Londra Konferansı toplanmıştır.

Tüm bu sorunları çözmek için 12 Şubat 1920'de Müttefikler Londra Konferansı'nda bir araya gelmiştir¹⁰⁹. Konferans boyunca müzakere konuları Türkiye topraklarının nasıl paylaşılacağı, İstanbul'un yönetimi ve denetimi, Ermenistan, Anadolu topraklarının ekonomik olarak nasıl denetleneceği ve Anadolu'daki nüfuz bölgeleriydi¹¹⁰. Bunun dışında Kuzey Afrika toprakları, Suriye ve Filistin hakkında da müzakereler yapılmıştır. Özellikle Mısır meselesinde Fransa Mısır üzerinde Türklerin haklarının sonlandırılmasına karşı çıkmazken bu hakların tamamının İngiltere'ye geçmesine itiraz etmiştir. Süveyş Kanalı'ndaki denizcilik haklarının İngiltere'ye devredilmesine karşı çıkmış aynı ayrıcalığın kendisine Fas'ta tanınması gerektiği konusunda direnmiş ancak bu tartışmadan bir sonuca varılamamıştır¹¹¹. Suriye konusunda Fransa'yı memnun edecek bir karar alınmış ve Suriye Fransız mandasına bırakılmıştır¹¹². Filistin konusunda da karşılıklı anlaşmayı başaran taraflar¹¹³ arasındaki rekabetin henüz sona ermediğinin göstergesi ise San Remo Konferansı'nı toplamaları olmuştur.

III. San Remo Konferansı'nın Toplanması

Londra Konferansı Müttefikler açısından net bir tabloyla sonuçlanmamıştır. Özellikle İngiliz siyasetçiler için elde ettikleri ganimetleri nasıl paylaşacakları, bu ganimetler üzerinde kolayca nasıl egemenlik kurabilecekleri hâlâ soru işaretiydi. Müttefikler arasında oldukça uzun ve zorlu bir mücadelenin yaşandığı San Remo Konferansı'nın toplanması İngiltere ve Fransa'nın Paris ve Londra Konferanslarına rağmen Ortadoğu'yu tam olarak paylaşamadıkları

¹⁰⁹ Tolon, a.g.e., s.137.

¹¹⁰ Michael Llewellyn Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, çev. Halim İnal, Hür Yayınları, İstanbul 1978, s.134-135.

¹¹¹ Helmreich, a.g.e., s.208-209.

¹¹² Tolon, a.g.e., s.152.

¹¹³ Helmreich, a.g.e., s.206.

rının kanıtıdır¹¹⁴. Müttefiklerin kendi aralarında anlaşamamaları ve geçen süre Anadolu'da Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Türklerin mücadele hareketine güç kazandırırken diğer yandan da güneyde Şam'da bulunan Osmanlı subayı ve görevlileri Arapların Müttefiklere direneceğini duyurmuştur¹¹⁵. 1919 yılının başlarında Anadolu'nun kaderinin kendi ellerinde olduğunu düşünen Müttefikler yanıldıklarını anlamış ve Türk direnişinin politikalarını ne kadar etkileyeceğinin farkına varmışlardır. İtilaf Devletleri Türklerle yapılacak antlaşmanın gecikmesinin kendi aleyhlerine işlediğini görmüşlerdir. Özellikle İngiltere, Yunanistan'ın Anadolu'daki saldırgan ve işgalci tutumunu İtalya ve Fransa'nın muhalefetine rağmen desteklemiştir. Bu nedenle Anadolu'da yaşanan, müttefikleri etkileyecek her sorun Yunanistan ile beraber kendisini de zor duruma sokacaktır. İşte bu durum aslında iki farklı dünyanın olduğunu göstermiştir. Biri konferanslar dünyasıydı ve bu dünyada haritalarla sınırlar belirleniyor, İtilaf Devletleri kendi aralarında istedikleri toprakları alıyor, geri veriyor ve paylaşıyorlardı. Diğeri ise Osmanlı Devleti'nin yıkıntıları arasından çıkan ve millî bir uyanışla direnişe geçen insanların dünyasıydı¹¹⁶. Bu iki farklı dünyanın beklentileri içerisinde Müttefikler için Sevr'den önceki son durak olan San Remo Konferansı toplanmıştır.

San Remo Konferansı'nın toplandığını Türk kamuoyuna 20 Nisan 1920 tarihli *Vakit* gazetesi şu şekilde duyurmuştur: "San Remo Konferansı'nın ilk toplantısı dün yapıldı. İngiliz, Fransız, İtalyan başvekilleri ile diğer temsilciler San Remo'ya varmış ve görüşmeler başlamıştır. Konferans'ın bir hafta süreceği tahmin edilmektedir", ayrıca gazete Konferans'a katılan heyetler hakkında geniş bilgiye yer vermiştir¹¹⁷. *Alemdar* gazetesine göre, Konferansın toplanma amacı şuydu: "Konferans'ta Türkiye ile barış meselesinden sonra Almanya sorunu, ekonomik sorunlar, maliye ve Rusya'ya karşı alınacak politik tavır görüşülecektir"¹¹⁸. *Vakit* gazetesine göre, San Remo'da İtilaf Devletleri'nin bir araya gelmesinin nedeni Londra Konferansı'nda çözülemeyen konuların müzakere edilmesinin gerekliliğidir¹¹⁹. Konferans'ta İngiltere'yi Llyod George, Fransa'yı Millerand ve İtalya'yı da Signor Nitti temsil etmiş, Japonya

¹¹⁴ Kent, a.g.e., s.218-219.

¹¹⁵ Fromkin, a.g.e., s.376.

¹¹⁶ Macmillan, a.g.e., s.661.

¹¹⁷ *Vakit*, 20 Nisan 1920, s.1.

¹¹⁸ *Alemdar*, 21 Nisan 1920, s.1.

¹¹⁹ *Vakit*, 20 Nisan 1920, s.1.

da bir temsilci bulundurmıştır¹²⁰. Kurulmak istenen Ermeni devletinin manda yönetimini üstlenmesi için Amerika da Konferans'a davet edilmiş ancak Amerikan Başkanı Wilson aldığı davete olumsuz yanıt vererek Konferans'a katılmayacağını bildirmiştir¹²¹. Konunun asıl muhatabı olan Osmanlı Devleti ise Konferans'a davet edilmemiştir. Toplantı başlamadan önce Osmanlı Devleti'nin Roma Sefiri Galip Kemali Söylemezoğlu İtalyan Başbakanı'na bir mektup yazarak "Gayet mühim ve vahim kararlar alınmadan evvel bir Türk'ün de sözlerinin dinlenmesini" istemiştir ne yazık ki bu çaba sonuçsuz kalmıştır¹²². Konferans'tan önce Müttefikler Türk halkını galeyana getirecek kararlar alınmasından çekinilmesi gerektiğini belirten ve bu durumu raporlayan askerî yetkilileri de dikkate almamışlardır¹²³.

III. 1. San Remo Konferansı'nda Görüşülen Konular ve Alınan Kararlar

İtilaf Devletleri çözüm üretemedikleri sorunları halletmek amacıyla Konferans'ın açılışında belirli bir plan doğrultusunda hareket edebilmek için bir konsey oluşturulmasına karar vermiş ve Yüksek Konsey'in kaç kişiden oluşacağı, ele alınacak konu başlıkları belirlenmiştir. Lloyd George'nin fikrine göre müttefik dört devletin en fazla iki temsilcisi bu Konsey'de olmalıydı. Kendilerini ilgilendiren konularda diğer devletler de Konsey'e katılabilecek ayrıca uzmanların da fikirleri alınacaktı. Böylece zaman kazanılmış olacak ve hızlı karar alınarak bürokrasiyle uğraşılmayacaktır. Konsey 19 Nisan'da ilk gündem maddesi olarak 24 Mart 1920'de ABD Başkanı Wilson'un gönderdiği notayı görüşme kararı almıştır. Bu nota Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşmanın taslağı ile alakalıydı¹²⁴. Bu notaya cevap olarak Lord Curzon bir metin hazırlamış ve ABD'nin Türkiye ile yapılacak antlaşmayı imzalamayı kabul etmemesine rağmen bu konu ile ilgili olması bizi sevindirmiştir, demiştir¹²⁵. Aslında bu sözle başlayan bir cevap oldukça imalıdır. ABD başkanı bir

¹²⁰ Taner Baytok, **İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a Dünden Bugüne Değişen Ne Var?**, Doğan Kitap, İstanbul 2007, s.119.

¹²¹ Kurat, **a.g.e.**, s.95.

¹²² Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Millî Mücadele I**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s.245; Tansel, **a.g.e.**, s.145.

¹²³ Mehmet Sait Dilek, Evren Küçük, "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/3, Ankara-Summer 2012, s.961.

¹²⁴ Dilek,Küçük, **a.g.m.**, s.961-963.

¹²⁵ Baytok, **a.g.e.**, s.120.

yandan Konferans'a katılmayı reddederken diğer yandan da Konferansla ilgili beyanda bulunmuştur¹²⁶. Bu durum ikili politika izleyen Avrupalı devletlerin karşısında ABD'nin de aynı yöntemi izlediğini göstermektedir. ABD bir yandan sorumluluk almayı kabul etmemiş diğer yandan da gölgesini hissettirmeye çalışmıştır.

Lord Curzon'un ABD Başkanı Wilson için hazırladığı cevabi notada: Türkiye savaşa Almanya ve Avusturya-Macaristan yanında tam bir teslimiyetle girmiştir. Osmanlı tebaası içerisinde gayrimüslim halklarda mallarını ve canlarını kaybetmişlerdi. Bu şekilde zarara uğrayan halkların menfaatleri düşünüldüğünde Osmanlı'nın hak ve eşitlik ilkesine uygun hareket etmediğini unutmamak gerekmektedir¹²⁷. Halife İstanbul'da kalacaktır, Türkiye'nin güney sınırları çizilirken etnik, coğrafi ve mali tüm etkenler dikkate alınmıştır. Rusya ile yapılacak görüşmeler sonucunda Rusya'nın da Boğazlar Komisyonuna dâhil olmasından rahatsızlık duyulmayacaktır. Ortak kararımız olan Ermenistan kurulacaktır¹²⁸. Ancak bu devlet için düşünülen sınırlarla ilgili hâlâ problemler vardır bu toprakların bir kısmı hâlâ Türk kontrolindedir, ABD'nin yapılacak antlaşmayı imzalamaktan yana izlediği çekimser tavır Ermenistan'ın önündeki engelleri aşma umutlarını azaltmıştır. Bu çerçevede Ermenistan'a güvenliğini sağlayabileceğinden fazla toprak vermek doğru olmayacaktır¹²⁹. Ancak Sürmene, Ordu ve Karadeniz'de serbest bir liman Ermenilere verilecektir¹³⁰, denilmiştir.

Aynı notada: Ortadoğu coğrafyasının Türk hâkimiyetinden kurtarılması ve burada herhangi bir Türk nüfus bölgesi bırakılmaması konusunda Müttefikler Amerika ile hemfikirdir. Kırklareli ve Edirne şehirleri hakkında Amerika'nın elinde bulunan nüfus bilgileri ile Müttefiklerin elinde olan bilgiler birbirini tutmamaktadır. Bu nedenle bu şehirlerin Amerika'nın istediği doğrultusunda Bulgarlara verilmesi mümkün değildir. Müttefikler İstanbul haricinde Doğu Trakya topraklarının Yunanistan'a verilmesi kararını almıştır. İzmir'in nüfus olarak büyük çoğunluğunun Rum olduğu ve Türklerin burada Rumlara karşı

¹²⁶ Evans, a.g.e., s.277.

¹²⁷ Baytok, a.g.e., s.120; Tansel, a.g.e., s.146.

¹²⁸ Fahir Armaoğlu, "Amerika, Sevres Antlaşması ve Ermenistan Sınırları", **Bellekten**, C LXI, S 230, Ankara-Nisan 1997, s.139; Tansel, a.g.e., s.146; Baytok, a.g.e., s.120; Tolon, a.g.e., s.226.

¹²⁹ Baytok, a.g.e., s.121.

¹³⁰ Ulubelen, a.g.e., s.219.

saldırgan bir tavır takındığı ifade edildikten sonra İzmir'in Yunanistan'a verilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Türklere karşı da bir tolerans tanınacak ve İzmir limanını kullanmalarına izin verilecektir¹³¹. Bu notanın gönderilmesine İtalya Başbakanı karşı çıkmış ve bu cevabın herhangi bir fayda sağlamayacağını, aksine ilişkilere zarar vereceğini ifade etmiştir¹³².

ABD'ye karşı sert bir üslup takınmalarını engelleyen Ermeni devleti kurma meselesi Konferans'ın diğer önemli gündem maddesini oluşturmuştur. Londra Konferansı'nda Milletler Cemiyeti'nin himayesinde bu devleti kurabileceklerini düşünen müttefikler Milletler Cemiyeti'nden aldıkları olumsuz cevap karşısında San Remo Konferansı'nda Ermenistan meselesiyle tekrar yüz yüze kalmışlardır. Oysa İngiltere, Fransa ve İtalya bu devletle ilgili askerî ve siyasi sorumluluk almamak konusunda kararlıydı¹³³. Sorun da buydu zaten hem devleti kurmak isteyen hem de bu devlet için fedakarlık yapmak istemeyen galipler Ermenilerin kurdukları boş hayaller üzerinden pazarlık yapmaya devam etmişlerdir. Ermeni temsilci Bogos Nubar Paşa Konsey'de dinlenmiş ve kendince kurulacak Ermeni devleti ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Bir diğer Ermeni temsilci olan Aharonian da Konsey'de söz almış ve Türk Millî Mücadelesi'nin aslında çok da dikkate alınacak bir güç olmadığı konusunda Müttefikleri ikna etmeye çalışmıştır. Ona göre Erzurum da Ermenistan sınırları içerisinde olmalıydı ve Ermeniler bunu gerçekleştirebilecek güce sahiptir¹³⁴. Konsey yapılan görüşmelerden bir türlü sonuç alamamış ve mecbur kalarak yeniden ABD'ye müracaat etmeye karar vermiştir. ABD'nin Ermenistan mandası için devreye girmesini talep eden tasarı 27 Nisan 1920'de ABD'ye gönderilmiştir. ABD ise İngiltere ve Fransa'nın emeklerini bir kez daha boşa çıkarmış tasarıya verdiği cevapta mandayı üstleneceğine dair hiçbir ifadeye yer vermezken Ermenistan sınırlarını çizmeyi kabul ettiğini belirtmiştir. General Harbord'u Doğu Anadolu'ya gönderip bir rapor hazırlatan ABD de¹³⁵ tıpkı Müttefikler gibi sorumluluk almak yerine sadece siyasete dâhil olmayı tercih etmiştir.

Ermenistan meselesini önemli kılan bir diğer nokta da kurulmak istenen Kürt devletiydi. Zira dönemin şartlarında Ermenistan kurulmadan Kürt devleti-

¹³¹ Tolon, **a.g.e.**, s.226; Baytok, **a.g.e.**, s.121.

¹³² Olcay, **a.g.e.**, s.458-459.

¹³³ Helmreich, **a.g.e.**, s.221.

¹³⁴ Baytok, **a.g.e.**, s.125-126.

¹³⁵ Serpil Sürmeli, "San Remo ve Erzurum", **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, C 4, S 2, Erzurum 2004, s.115, 117.

tini kurmak imkânsızdı¹³⁶. Konsey’de bu konuyu gündeme getiren Lord Curzon Kürt devletinin Ermenistan sınırında olacağını ve topraklarının bir kısmının da Musul şehrini kapsadığını belirtmişti. Bölgede manda yönetimleri kurmak isteyen İngiltere ve Fransa’nın ise Kürdistan kurmak için fedakârlık yapmayacağı yapılan görüşmelerde oldukça açıktı¹³⁷. İngiltere tampon bir bölge olarak planladığı Kürt devleti ile ilgili herhangi bir ayrıntıyı düşünmemişti. Bu devletin sınırlarının ne olacağı, nasıl finanse edileceği, kim tarafından yönetileceği gibi soruların cevabı yoktu. Üstelik Musul’da yaşayan Kürtler böyle bir devlet kurulması hâlinde Musul’u terk etmeyeceklerini İngiliz yönetiminde yaşamak istediklerini bildirmişlerdi¹³⁸. Yapılan müzakerelerin bir sonuca varamayacağını anlayan İngiltere başından itibaren kurmak istediği bağımsız Kürt devleti fikrinden vazgeçmiştir. Lord Curzon Fransa’nın savunduğu yarı bağımsız bir yönetim altında bölgenin süreli de olsa Türk hükûmetine bırakılması kararını kabul etmiştir¹³⁹. Sonuç itibarıyla Dicle’nin batısı Fransızlar’a bırakılmıştır. Kürdistan’ın sınırları ise Sykes-Picot Antlaşması’na göre: Mavi bölgenin doğusu Fransız bölgesi olarak belirlenen ve Dicle’nin batısında Sivas’ın Yıldız Dağları’na uzanan bölge, Ermenistan’ın güneyi Van Gölü’nün güneyindeki dağlık bölgeyi bölecek olan sınır ve Irak’ın kuzey sınırının kuzeyi olarak ortaya çıkmıştır¹⁴⁰.

İzmir’in Yunanistan’a verilmesi ile ilgili herhangi bir tartışma yaşanmamış ve Londra Konferansı’nda alınan karara sadık kalınmıştır. Ancak İzmir’in Yunanistan’a bağlanması ile ilgili alınacak karar için belirlenen süre iki yıldan beş yıla çıkarılmıştır¹⁴¹. Trakya’nın Yunanistan’a bırakılmasına karar veren Konsey’in kararı ve Trakya sınırı İtalyan Başbakanı Nitti’nin itirazına neden olmuştur¹⁴². Trakya ve Boğazlar’la ilgili Konferans kararları Yunan

¹³⁶ Şayan Uluşan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, *ÇTTAD*, VIII/18-19, Bahar-Güz 2009, s.240.

¹³⁷ Erol Kurubaş, “Sevr Sürecinde Yapılan Uluslararası Toplantılarda Kürt Konusu ve İngiltere’nin Politikası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S 3, Isparta, Güz 1998, s.7.

¹³⁸ Kurat, *a.g.e.*, s.96.

¹³⁹ A. Öner Pehlivanoglu, *Sevr, Lozan Antlaşmaları ve Avrupa Birliği*, İstanbul 2005, s.63.

¹⁴⁰ Kurubaş, *a.g.m.*, s.8.

¹⁴¹ Çağla D. Tağmat, “Sevr Barış Antlaşması Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza”, *Journal of Eurasian Studies (AVİD)*, V/2 (2016), 307-339, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/357073>, s.315, Erişim Tarihi: 01. 12. 2018.

¹⁴² Baytok, *a.g.e.*, s.128-129.

gazetelerinde haber yapılmıştır. Bu haberler Trakya'nın Çatalca'ya kadar Yunanistan'a verildiği, Boğazlar'ın yönetiminin Müttefiklerce yapılacağı ve ileride bu yönetim heyetine Yunanistan, Romanya ve Rusya'nın da katılacağı yönündeydi¹⁴³. Aynı şekilde İleri gazetesi de 23 Nisan 1920'de Boğazlar'ın milletlerarası bir komisyon tarafından yönetileceğini ve İstanbul'da daimi olarak bir Müttefik temsilcisinin bulunacağını Türk halkına duyurmuştur¹⁴⁴. Anadolu toprakları için Yunanistan ile karşı karşıya gelen İtalya Ereğli kömür havzası için de Fransa ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ancak bu konuda karara varan devletler Fransa'nın bölgedeki ayrıcalıklarının sınırlandırılması kararı ile bir sonuca varmışlardır. Londra Konferansı'nda görüşülmüş olmasına rağmen San Remo Konferansı'nda kesin bir karara varılamayan en önemli topraklardan biri de Batum'du. Yaşanan Bolşevik müdahalesi Müttefiklerde Batum'da alacakları kararların askerî bir sonuç doğuracağı kanaatini oluşturmuştur. Askerî bir müdahaleyi göze alamayan Müttefikler Batum'dan vazgeçerek Kafkaslar ve petrol boru hattıyla beraber demiryollarının denetiminin ellerinden çıkmasını göze almak zorunda kalmış, Batum'a müdahale edememişlerdir¹⁴⁵.

Alınan bu kararların hiçbirinde Türk yönetiminin fikri alınmamıştır. Galip Kemali Söylemezoğlu, Türkleri yok saymaya çalışan Müttefiklere rağmen Konferans'a bir muhtıra sunmayı başarmış, muhtırada Osmanlı topraklarını paylaşmak isteyenlerin kendilerini haklı çıkarmak amacıyla Osmanlı Devleti'nin çok uluslu topraklarını yönetemediğini iddia ettiğini, Türklerin azınlıklara nefret duyduklarının ve zulüm yaptıklarının asılsız iddialar olduğunu aksine Türklerin tarih boyunca azınlıklara adaletli ve hoşgörülü davrandığını, Türk milletinin utanç verici hiçbir eylemi bulunmadığını, oysa Anadolu ve Trakya'yı işgal etmiş Yunanistan'ın yaptıklarının görmezden geldiğini, nüfus bakımından Adana, Trabzon, Erzurum, İzmir ve Van'ın Türk toprağı olduğunu, bu nedenle İtilaf Devletleri'nin kararlarının insancıl ve adaletli olması gerektiğini ifade etmiştir¹⁴⁶. Galip Kemali Söylemezoğlu'nun muhtirasını dikkate almayan Müttefikler almış oldukları kararlarda Amerikan Başkanı

¹⁴³ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Asayiş**, 64/43.

¹⁴⁴ **İleri**, 23 Nisan 1920, s.1.

¹⁴⁵ Helmreich, **a.g.e.**, s.220, 225-226.

¹⁴⁶ Galip Kemali Söylemezoğlu, **Yok Edilmek İstenen Millet**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A. Ş., İstanbul 2001, s.43-46.

Wilson'un dürüst ve adaletli olunmasını öğütleyen telgrafını da görmezden gelmişlerdir¹⁴⁷. Müttefiklerin Konferans'ta: Aydın şehrinin Yunanistan'a verilmesi, İzmir'in Yunan yönetimi altında serbest bir şehir olması, Antalya'nın Menderes hattıyla beraber Aydın şehrinin bir bölümünün İtalya'ya verilmesi, Adana'nın daha geniş bir hudut belirlenerek Fransızlara verilmesi, Van ve Bitlis'in dışında Erzurum'u içine alacak Ermenistan'a Lazistan'da bir mahreç belirlenmesi¹⁴⁸, konularının müzakereleri ve Türklere ait bu toprakların taksimi Müttefiklerin amaçlarının adilane bir barış olmadığına ispatıdır.

Türk halkını yok sayan muamele Arap coğrafyası için de geçerliydi. Sykes-Picot Antlaşması ile nüfuz bölgelerine ayrılan Ortadoğu toprakları için uygun bir yönetim şeklinin bulunmasını zorunlu kılan sebep ise Araplara verilen sözlereydi. Zira Araplar bağımsız olacakları hayaliyle harekete geçmiş bunu Paris ve Londra'da dile getirmişlerdir. Bu söylemler emperyalist bir mücadelenin gerçeklerine uygun olmadığı gibi Müttefiklerin de asıl hedefleriyle çakışmaktaydı. Müttefikler Arap topraklarında kendi amaçlarına uygun bir yönetim biçimi geliştirmezlerse sorun yaşayacaklarının farkına varmışlardı. Bunun en önemli kanıtı hafife aldıkları Millî Mücadele'nin başarısıydı. Aynı zamanda ABD Başkanı Wilson'un prensiplerine de tamamen ters düşmemeleri gerek-mektedir. Avrupa ne ABD'den vazgeçiyor ne de ona itaat etmek istiyordu. Bu nedenle buldukları en iyi çözüm bu topraklarda manda yönetimleri kurmaktı. Bu şekilde Arap halkı yatıştırılabilir emperyalist amaçlar perdelenebilirdi.

Tüm bunlar göz önüne alınarak manda yönetimlerini uygulama fikri San Remo Konferansı ile kesin olarak karara bağlanmıştır¹⁴⁹. Buna göre Suriye Fransız, Filistin ve Irak ise İngiliz manda yönetimine bırakılacak¹⁵⁰ Hicaz ve çevresi ile Yemen'de herhangi bir Müttefik gücü yönetimi ele geçirmeyecek burada bir Arap Devleti'nin varlığına izin verilecektir. Araplar için önemli bir gelişme de bundan sonraki süreçte Filistin'de kurulacak olan İsrail Devleti'nin yolunun İngiliz taşlarıyla adım adım döşenmeye başlayacağıdır¹⁵¹.

¹⁴⁷ Tansel, a.g.e., s.145.

¹⁴⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 23 Nisan 1336, s.2.

¹⁴⁹ William R. Polk, **Irak'ı Anlamak**, çev. Nurettin El Hüseyini, NTV Yayınları, İstanbul 2007, s.83.

¹⁵⁰ **New York Times**, 26 April 1920, s.1, <https://www.nytimes.com/search?query=archives>, Erişim Tarihi: 25.12.2018.

¹⁵¹ Kasalak, a.g.m., s.70.

18 Nisan'da toplanan San Remo Konferansı'nda ekonomik nüfuz bölgeleri, Ermeni ve Kürt devleti kurma çabası¹⁵² Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşma şartlarının kesin olarak belirlenmesi, bu antlaşmanın Türk halkı ve Osmanlı Devleti'ne nasıl dikte edileceği karara bağlanmıştır. 26 Nisan'a kadar devam eden San Remo Konferansı Londra Konferansı'nın devamı niteliğinde olmakla birlikte Almanya ve Rusya'nın çökmesi ile birlikte beliren yeni sorunların da görüşüldüğü bir konferanstır¹⁵³. Ayrıca San Remo Konferansı'nda yüzyıllardır Osmanlı egemenliğinde olan Arap topraklarındaki Osmanlı egemenliği yerine, bu coğrafyada manda yönetimleri kurmayı tasarlayan, bu topraklar üzerinde suni sınırlar çizmeye çalışan kararlar alınmıştır. İtilaf Devletleri bu sınırları çizerken sosyal, ekonomik, coğrafi, kültürel, dinsel öğeleri göremezden gelmiştir¹⁵⁴. Bu nedenle Sykes-Picot Antlaşması ile tasarlanan, San Remo Konferansı ile uygulanmaya konan kararlar günümüzde Ortadoğu'da yaşanan birçok sorunun temelini oluşturmaktadır.

San Remo'daki paylaşım tasarısı Türk basınına da yansımış olup *Vakit* gazetesi 28 Nisan 1920 tarihli nüshasında “San Remo Konferansı Dağılıyor” ve “Sulhumuz Hakkında Verilen Kararlar” başlığı altında Filistin, Suriye ve Irak'ta manda meselesinin görüşüldüğünü, Ermenistan maddesinin müzakere edildiğini, Rusya ile ticari ilişkilerin kurulması hakkında görüşmeler yapıldığını, Adriyatik meselesinin tekrar görüşüleceğini yazarken; Boğazlar, İstanbul hakkındaki kararlarla birlikte, İzmir'in Yunan hükûmetine bırakılacağını da Türk halkına duyurmuştur¹⁵⁵. İleri gazetesi ise 28 Nisan 1920 tarihli nüshasında

“Konferans İstanbul, Boğazlar ve İzmir'in tarz-ı idaresini kararlaştırmıştır. Umur-ı maliyemizin suret-i murakabesiyle Ermenistan meselesini halletmiştir. Türkiye ile Boğazlar ve İstanbul'un istiklali bizden niz'a edilecektir. Tan gazetesi bu karardan izhar-ı endişe eder gibi görünüyor. Konferans evvelki akşam son içtimamı akdetmiş ve Milran dün San Remo'dan ayrılmıştır¹⁵⁶.”

¹⁵² Kurat, a.g.e., s.95.

¹⁵³ Baytok, a.g.e., s.119.

¹⁵⁴ İsmail Şahin, Cemile Şahin, Samet Yüce, “ Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C 8, S 15, Ankara-Kış 2014, s.112-113.

¹⁵⁵ *Vakit*, 28 Nisan 1920, s.1.

¹⁵⁶ *İleri*, 28 Nisan 1336, s.1.

şeklinde bir haber yayımlamıştır. 29 Nisan 1920 tarihli *Vakit* gazetesi ise San Remo Konferansı'nın neticelendirildiğini duyurarak İzmir, Kudüs ve arazi mukaddes hakkındaki son kararları Türk halkı ile paylaşmıştır¹⁵⁷.

Alınan kararlar gizli antlaşmalar çerçevesinde değerlendirildiğinde San Remo Konferansı Müttefiklerin aralarındaki antlaşmazlıkları çözülebilmesi için yapılmıştır. Alınan bu kararların Ortadoğu halkı tarafından sorgusuz sualsiz kabul edilmeyeceği ortadaydı. Türkler San Remo Konferansı'nın sonuçlarından çok önce bağımsızlık mücadelesine başlamış ve bunu göstermiştir. Araplar için ise San Remo Konferansı Birinci Dünya Savaşı sonrası başlayan hayal kırıklığının umutsuzluğa dönüşmüş hâlidir. Zira bağımsızlık için yüzyıllardır huzur içinde yaşamalarını sağlayan Osmanlı Devleti'ne isyan etmiş Araplar için manda yönetimi esaretin modern tanımı olmuştur. San Remo Konferansı içeriği ve aldığı kararlar bakımından paylaşım tasarılarının nasıl uygulanacağı yönünde iki büyük güç; İngiltere ve Fransa'nın diplomatik mücadelesi ve kararsızlığının kanıtıdır. Aynı zamanda da bu iki devletin elde ettikleri nüfuzu riske atmamak için zor durumda kalınca nasıl anlaşmalarının da bir örneğidir. Bu anlamda San Remo Konferansı Müttefikler için çözüm, Ortadoğu toprakları ve halkı için ise yıllarca sürececek çözümsüzlüğün belgesidir.

¹⁵⁷ *Vakit*, 29 Nisan 1920, s.1.

SONUÇ

Ortadoğu toprakları bu coğrafyada yaşayanlar için vatan toprağı, emperyalistler için ise büyük bir sömürge kaynağı olarak görülmüştür. Bu coğrafyada tarihi süreç içerisinde birçok devlet hüküm sürmüş bölge en mutlu ve huzurlu dönemini Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'nin yaşadığı politik, ekonomik, sosyal çıkmaz bu bölge üzerindeki büyük güçlerin emellerini gerçekleştirmesini kolaylaştırmıştır. Zira bu büyük savaş imparatorlukların yıkılmasına sebep olurken, gizli paylaşım tasarıları ile Ortadoğu topraklarının paylaşılmasına zemin hazırlamıştır. Bu paylaşım tasarılarının hayata geçmesini kolaylaştırmak isteyen İngiltere yerel bir yardımcı ile Osmanlı Devleti'ni hem cephede yenmeyi hem de düşünsel olarak Ümmetçilik fikrine zarar vermeyi amaçlamıştır. McMahon-Şerif Hüseyin yazışmaları ile kurulması vaat edilen bir Arap devletinin sınırları çizilerek Arapların İngilizlerle birlikte hareket etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak isyan tüm Arapları kapsamayıp Şerif Hüseyin isyanı ile sınırlı kalmıştır. İngiliz siyaseti için bu bile yeterli görülmüş Arap aşiretlerinin bir kısmını rahatça yönlendirebileceklerini anlamışlardır.

Bir yandan Araplar bağımsız bir devlet rüyası görürken diğer yandan İngiliz ve Fransızlar Osmanlı topraklarını paylaştıkları Sykes-Picot Antlaşması'nı yapmışlardır. Araplara vaat edilen büyük Arap devletinin sınırları ile Sykes-Picot Antlaşması'ndaki nüfuz alanları birbiriyle çelişmesine rağmen bu paylaşım yapılmış, savaş sonunda varılması gereken en önemli hedef olarak belirlenmiştir. Sykes-Picot Antlaşması'ndaki nüfuz alanları ile bu topraklarda Araplar için vaat edilen coğrafyanın aslında aynı olması büyük güçlerin verdikleri sözlere sadakat duymadıklarının kanıtı olmuştur. Müttefikler verdikleri sözleri tutmak zorunda kalmamak için hep bir açık kapı bırakmış muğlak ifadeler kullanarak çıkarlarına göre sakinleştirme ve teskin etme siyaseti gütmüşlerdir. Bu politikayı sadece Araplar üzerinde değil kendi müttefikleri olan İtalya üzerinde de uygulamışlardır. Londra ve Saint Jean De Maurienne antlaşmalarının kendisine söz verildiği gibi uygulanmayacağını Paris Barış Konferansı'nda anlayan İtalya da İngiltere ve Fransa'nın şartlara göre şekillenen politikalarından etkilenmiştir.

Paylaşım tasarıları çoğunlukla İngiltere ve Fransa tarafından dizayn edilmiş olsa da temel aktör İngiltere olmuştur. Rusya'nın savaştan çekilmesi ile kısa süreli bir politik bocalama yaşayan İngiltere savaş sonunda Paris ve Londra Konferanslarıyla yeni çözümler üretmiş Araplarla Fransızları, Yuna-

nistan ile de İtalya'yı karşı karşıya getirmiş ve hedeflediği Ortadoğu topraklarını elde etmeyi başarmıştır. Anadolu'da başlayan millî direnişi Yunan askerî birliklerini kullanarak kontrol edebileceğini düşünen İngiltere tüm gücünü ve ilgisini Ortadoğu'ya çevirmiştir. Ancak Anadolu'da başlayan istiklal mücadelesinin Arapları etkilemesi İngiltere ve Fransa'nın planlarında küçük bir değişikliğe neden olmuştur. Zira Arap topraklarını işgal etmiş olan büyük güçler direnişle karşılaşacağını anlamış ve eğer bir yolunu bulmazlarsa sorunsuz bir sömürü kolonisi kuramayacaklarını tahmin etmişlerdir. Çünkü Osmanlı Devleti ile henüz bir antlaşma imzalanmamış olması kargaşayı daha büyük hâle getirebilir o zaman petrol alanlarının kontrolü bölgeyle ilgilenmiyormuş gibi görünen ABD'nin müdahalesine açık hâle gelebilirdi.

San Remo Konferansı toplandığında görüşülen ilk maddenin ABD'nin İtilaf Devletleri'ni uyaran notasına cevabi nota olması da bunu düşündürmektedir. Hazırlanan bu notada İtilaf Devletleri San Remo Konferansı'na katılmayı kabul etmeyen ABD'ye kapıları kapatmamış ve ilişkilerine zarar vermeyecek bir üslup belirlemiştir. Bu nota İtilaf Devletleri'nin hâlâ ABD'nin özellikle Ermenistan mandasını üstlenmesi için ümitvar olduğunu göstermektedir. Notanın sert ve keskin ifadelerden uzak olmasına neden olan Ermenistan devleti kurma vaadi San Remo Konferansı'nda Ermenileri de diplomatik ataklara sevk etmiştir. Ermeni temsilciler Konferansta (Türklerin elde edemediği) kendilerini ifade etme şansını bulmalarına rağmen herhangi bir sonuç elde edememiştir. Kurulması planlanan Ermeni devletinin ne zaman kurulacağı, kimin desteği ve mandası ile yönetileceği sorularının cevabı San Remo Konferansı'nda İtilaf Devletleri tarafından verilmemiştir. Konferans Ermeniler için bir neticeye varmamış konu yine muallakta kalmıştır. Ermeni devletinin kurulması ile şartlarının olgunlaşacağı düşünülen Kürt devletinin durumu ise daha karmaşık ve belirsiz bir hâl almıştır. Kürt devleti meselesi bu fikri ortaya atan İngiltere tarafından dahi Konferans'ta önemsenmemiş ve üstü örtülmeye çalışılmıştır.

San Remo Konferansı'nda İtilaf Devletleri'nin fazla müzakereye ihtiyaç duymadığı konular İzmir ve Trakya'nın Yunanistan'a bırakılması olmuştur. Aynı şekilde İstanbul ve Boğazlar'da uluslararası bir yönetim kurulması kararı da tartışmaların odak noktası olmamıştır. Paylaşım tasarılarının yapıldığı dönemde Yunanistan'ı İtalya'ya karşı bir piyon olarak kullanmak isteyen İngiltere San Remo Konferansı'nda güçlenip sınırlarını genişletecek bir Yunanistan'a izin vermeye karar vermiştir. San Remo Konferansı'nda Türkler

yok sayılarak Türk toprakları üzerinde politik oyunlar oynanmış ve paylaşımlar kesinleştirilmiştir. Anadolu halkını köleleştiren ve asırlık Türk yurdunu sömürge hâline getiren kararlar Osmanlı Devleti'nin davet dahi edilmediği bu Konferans'ta sonuca bağlanmıştır. Ortadoğu da Anadolu ile aynı kaderi paylaşmıştır. İngiltere ve Fransa San Remo Konferansı'nda bu topraklar için sömürgecinin daha yumuşatılmış ve modern bir ifadesi olacak manda yönetimleri kurma kararı almışlardır. Böylece hem insancıl Wilson Prensiplerine uyulmuş imajı verilecek hem de emperyalist hedefler perdelenmiş olacaktır.

San Remo Konferansı kararları Sevr Antlaşması'nın zeminini oluştururken, Arap halkı için günümüze kadar devam edecek bir mücadelenin başlangıcı olacaktır. Türk halkı Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde verdiği mücadele ile Sevr'in ölü doğmuş bir antlaşma olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Ancak Ortadoğu toprakları için Birinci Dünya Savaşı'nda başlayıp San Remo Konferansı'nda bitmiş gibi görünen paylaşım tasarıları 21. yüzyılın ilk yarısında da devam etmektedir. Ortadoğu bölgesinde yaşanan siyasi, ekonomik ve askerî müdahaleler bunu doğrulamaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgesi

BOA., DH. EUM. AYS., 64/43.

Gazeteler

Alemdar, 21 Nisan 1920.

Hâkimiyet-i Milliye, 23 Nisan 1336.

İleri, 23 Nisan 1336.

İleri, 28 Nisan 1920.

New York Times, 26 April 1920, <https://www.nytimes.com/search?query=archives>

Vakit, 3 Kânunuevvel 1917.

Vakit, 23 Kânunuevvel 1917.

Vakit, 20 Nisan 1920.

Vakit, 28 Nisan 1920.

Vakit, 29 Nisan 1920.

Tetkik Eserler ve Makaleler

Adamof, E. E., **Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması**, çev. Hüseyin Rahmi, Kaynak Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2001.

Akbıyık, Yaşar, **Millî Mücadele'de Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Timaş Yayınları, 20. Baskı, İstanbul 2015.

Armaoğlu, Fahir, "Amerika, Sevres Antlaşması ve Ermenistan Sınırları", **Bellekten**, Ankara 1997, ss.133-147.

Aybars, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Adalet Matbaası, 6. Baskı, İzmir 1998.

Barr, James, **Kırmızı Çizgi**, çev. Ekin Can Gürsoy, Pegasus Yayınları, İstanbul 2016.

Baytok, Taner, **İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a Dünden Bugüne Değişen Ne Var?**, Doğan Kitap, İstanbul 2007.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılap Tarihi, 3. Cilt, 2. Kısım**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1991.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, **Trakya'da Millî Mücadele I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1987.

Bilgin, Mustafa Sıtkı, "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, C 9, S 18, Yaz 2016, ss.33-44.

Bilsel, Cemil, "Dünya Savaş Buhranında Boğazlar", <http://asosindex.com/cache/articles/dunya-baris-buhraninda-bogazlar-f417062.pdf>.

Budak, Mustafa, **Misakımillî'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, Küre Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2014.

Çelik, Kemal, "Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayınladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, C 2, S 3, Kış 2008, ss.103-124.

Dilek, Mehmet Sait, Küçük, Evren, "San Remo Konferansında İngiltere'nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume: 7/3, Ankara Summer 2012, ss.959-971.

Durmuş, Yılmaz, **Osmanlı'nın Son Yüzyılı Cumhuriyet'e Giden Yol**, Çizgi Kitapevi, Konya 2001.

Dursun, Davut, **Ortadoğu Neresi**, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

Dursun, Davut, "Ortadoğu Üzerine Notlar", http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/17_ortadogu_siyaseti_uzerine_notlar.pdf.

Elibüyük, Mesut, "Ortadoğu'nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri ve Önemi", **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, C I, S 1, 2003, ss.129-156.

Erendil, Muzaffer, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1992.

Evans, Laurence, **Türkiye'nin Paylaşılması**, çev. Tevfik Alanay, Milliyet Yayınları, İstanbul 1972.

Fraser, T. G., Mango, Andrew, Mcnamara, Robert, **Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu**, çev. Fusun Doruker, Remzi Kitapevi, İstanbul 2011.

Fromkin, David, **Barişa Son Veren Barış**, çev. Mehmet Harmancı, Epsilon Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2016.

Gencer, Fatih, "Hünkar İskelesi Antlaşması'nın Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Yansımaları", **TAD**, C 34/S 58, 2015, ss.629-650, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/2021/21050.pdf>.

Gül, Muammer, "Modern Ortadoğu'nun Oluşumu", **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, C XII, S 1-2, 2016.

Goldschmidt, Arthur JR., Davidson, Lawrence, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, çev. Aydemir Güler, Doruk Yayınları, İstanbul 2011.

Gresh, Alain, Vidal, Dominique, **Ortadoğu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na**, çev. Hamdi Türe, Alan Yayınları, İstanbul 1991.

Hatipoğlu, Süleyman, "Millî Mücadele'de Suriye İtilafnamesi'nin Yeri", **Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep, 25-27 Aralık 2013, Bildiriler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, ss.195-212.

Hatipoğlu, Süleyman, **Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2001.

Helmreich, Paul C., **Sevr Entrikaları**, çev. Şerif Erol, Gençlik Yayınları, İstanbul 1996.

Kasalak, Kadir, "İngilizler'in Filistin Politikası ve Filistin Mandası", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S 25, 2016/3, ss.65-78.

Kent, Marian, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1994.

Kılınçkaya, M. Derviş, **Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2008.

Kocabaş, Süleyman, **Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları**, Bayrak Yayınları, İstanbul 1999.

Kocabaş, Süleyman, **Türkiye'nin Canı Boğazlar**, Vatan Yayınları, İstanbul 1994.

Kocaoğlu, Mehmet, **Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.

Köse, İsmail, “Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson’un Türk Algısı”, **History Studies**, Volume 6, Issue 3, April 2014, ss.217-238.

Kurat, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Kurat, Yuluğ Tekin, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması**, Turhan Kitapevi, 2. Baskı, Ankara 1986.

Kurubaş, Erol, “Sevr Sürecinde Yapılan Uluslararası Toplantılarda Kürt Konusu ve İngiltere’nin Politikası”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S 3, Isparta, Güz 1998, ss.199-212.

Küçük, Cevdet, “Sykes-Picot Antlaşması”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 38. Cilt, 2010.

Kürkçüoğlu, Ömer, **Osmanlı Devleti’ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

Kürkçüoğlu, Ömer, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, Ankara 1978.

Macmillan, Margaret, **Barış Yapanlar**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.

Mansfield, Peter, **Ortadoğu Tarihi**, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul 2012.

Mansfield, Peter, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1975.

Meyer, Karl E., Brysac, Shraeen B., **Ortadoğu Tarihi Kral Yaratanlar**, çev. Emine Eminel, Akılçelen Yayınları, Ankara 2016.

Melek, Kemal, **Doğu Sorunu ve Millî Mücadele’nin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978.

Olca, Osman, **Sevres Antlaşması’na Doğru**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.

Özçelik, İsmail, **Millî Mücadele’de Anadolu Basımında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa) 1919-1921**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

Özçelik, İsmail, **Millî Mücadele’de Güney Cephesi Urfa**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Özdem, Ali Gökçen, “Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu”, **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, C X, S 2, 2016, ss.1-40.

Öztürk, Mustafa, “Ortadoğu (Kavram, Jeopolitik ve Sosyo-Ekonomik Durum)”, **Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, C I, S 1, Elazığ-Ocak 2003, ss.253-266.

Palmer, Alan, **Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüzyıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Promat Basım ve Yayınları Sabah Kitapları, İstanbul 1992.

Pehlivoğlu, A. Öner, **Sevr, Lozan Antlaşmaları ve Avrupa Birliği**, Kastaş Yayınları, İstanbul 2005.

Polk, William R, **Irak’ı Anlamak**, çev. Nurettin El Hüseyini, NTV Yayınları, İstanbul 2007.

Rogan, Eugene, **Araplar Bir Halkın Tarihi**, çev. Cem Demirkıran, Pegasus Yayınları, İstanbul 2017.

Sakin, Serdar, Deveci, Can, “Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme”, **History Studies**, C 3, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011, ss.281-293.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih İlk Çağ’dan 1918’e**, İmge Yayınları, 12. Baskı, Ankara 2003.

Schneer, Jonathan, **Balfaour Deklarasyonu Arap İsrail Çatışmasının Kökenleri**, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, Kırmızıkeçi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2015.

Shaw, J. Stanford, Shaw, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, 2. Cilt, çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 2006.

Smith, Michael Llewellyn, **Anadolu Üzerindeki Göz**, çev. Halim İnal, Hür Yayınları, İstanbul 1978.

Sonyel, Salahi, **Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009.

Söylemezoğlu, Galip Kemali, **Yok Edilmek İstenen Millet**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A. Ş., İstanbul 2001.

Sürmeli, Serpil, “San Remo ve Erzurum”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, C 4, S 2, Erzurum 2004, ss.97-124.

Şahin, İsmail, Şahin, Cemile, Şükür, İsmail, “Ortadoğu’da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması”, https://www.jasstudies.com/Makaleler/1500154802_18-Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-%C4%B0smail-%C5%9EAH%C4%B0N.pdf.

Şahin, İsmail, Şahin, Cemile, Yüce, Samet, “Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere’nin Irak’ta Devlet Kurma Çabaları”, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, C 8, S 15, Ankara-Kış 2014.

Tansel, Selahattin, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 3. Cilt, 3. Baskı, İstanbul 1991.

Tolon, Ahmet Hurşit, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Taksim Antlaşmaları ve Sevr’e Giden Yol**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

Tukin, Cemal, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Matbaacılık Komandit Şti., İstanbul 1947.

Turan, Ömer, **Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu**, Acar Matbaası, İstanbul 2003.

Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitapevi, 4. Baskı, İstanbul 1995.

Ulubelen, Erol, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, 3. Baskı, İstanbul 2009.

Ulusan, Şayan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, **ÇTTAD**, VIII/18-19, Bahar-Güz 2009.

Umar, Ömer Osman, “İngiltere’nin Irak Politikası (1900-1918)”, **Kûtü’l-Amâre Zaferi’nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşında Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu, Mardin, 28-29 Nisan 2016, Bildiriler**, haz. Orhan Neçare, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2016, ss.559-602.

Umar, Ömer Osman, **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004.

Umar, Ömer Osman, **Türkiye-Suriye İlişkileri**, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ 2002.

Ünal, Tahsin, **Türk Siyasi Tarihi**, Berikan Yayınları, 2. Cilt, 2. Baskı, Ankara 2007.

Winstone, H. V. F., **Ortadoğu Serüveni 1898-1926 Yılları Arasında Ortadoğu'daki Siyasi ve Askerî İstihbaratın Öyküsü**, çev. Fuat Davutoğlu, Risale Yayınları, İstanbul 1999.

Yılmaz, Durmuş, **Osmanlı'nın Son Yüzyılı Cumhuriyet'e Giden Yol**, Çizgi Kitapevi Yayınları, Konya 2001.

Yüce, Samet, **Britanya'nın Ortadoğu Politikası ve Getrude Bell**, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2016.